

बुंगदेवया घटनावली

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, नेपालभाषा केन्द्रीय विभाग
स्नातकोत्तर तर्गि, निगूगु दँ, भिगूगु पत्र
अभिलेख सम्पादनया पाठ्य परिपूर्ति याय्कथं न्ह्यब्वःगु

अभिलेख सम्पादन

न्ह्यब्वःम्ह

रवि शाक्य

छसिं ल्याः ५

पुचः २०६१/०६२

नेसं. ११२७ चिल्ला विसं. २०६३ फागुण ईसं. २००७ मार्च

सिफारिस पौ

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र संकाय अन्तर्गत नेपालभाषा स्नातकोत्तर
निगूगु दँ, भिगूगु पत्र अभिलेखविज्ञानया आंशिक पाठ्य परिपूर्ति याय्कथं भाजु रवि शाक्यं **बुंगदेवया घटनावली**
अभिलेख सम्पादन जिगु निर्देशनय् याःगु खः । थ्व अभिलेख सम्पादन स्नातकोत्तर तगियात ल्वःगु ताय्काः
मूल्याङ्कनया निंति सिफारिस यानाच्चना ।

तिथि : नेसं ११२७

शोध निर्देशक

काशीनाथ तमोट

सहप्राध्यापक

नेपालभाषा केन्द्रीय विभाग

अनुमोदन पौ

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र संकाय
नेपालभाषा केन्द्रीय विभाग

नेपालभाषा स्नातकोत्तर तर्गिं निगूगु दँ, भिगूगु पत्र 'अभिलेख विज्ञान' विषयया आंशिक पाठ्य परिपूर्ति याय्कथं शैक्षिक सत्र वि. सं. २०६१/६२ या छसिं ल्याः ५ या विद्यार्थी **रवि शाक्य** भाजुं न्ह्यब्वयादीगु 'बुंगदेववया घटनावली' अभिलेख सम्पादन अनुमोदन यानागु जुल ।

अनुमोदन यानादीपिं

काशीनाथ तमोट (शोध निर्देशक)

हरिराम जोशी (बाह्य परिक्षक)

सुन्दरकृष्ण जोशी (विभागीय प्रमुख)

नेपालभाषा केन्द्रीय विभाग
यलधवाखा, यल ।

न्हिल्याः -

कृतज्ञता

नेवाःतय्सं हनीगु यक्व नखःचखः जात्रात मध्ये बुंगद्यःया जात्रा विश्वय् हे नांजाःगु अतिकं महत्वपूर्णगु जात्रा खः । जात्राया भवलय् जुइगु थी थी घटना, दुर्घटना आदियाअभिलेख तय्गु चलन न्हापांनिसें न्ह्यानावयाच्चंगु खनेदु । ‘बुंगदेवया घटनावली’ नं बुंगद्यः सम्बन्धी घटनात ल्ह्यायातःगु उज्वःगु हे थ्यासफू खः । नेपालभाषा स्नातकोत्तर तर्गिं निगूगु दँ, भिगूगु पत्र ‘अभिलेख विज्ञान’ विषयया आंशिक पाठ्य परिपूर्ति याय्कथं जिं थुगु थ्यासफू सम्पादन यानागु जुल ।

दकले न्हापां अभिलेख सम्पादन याय्त् स्वीकृति बियादीमह विभागीय प्रमुख प्रा. डा. सुन्दरकृष्ण जोशीजु प्रति कृतज्ञ जुयाचवना । सम्पादनया ज्याय् माःकथं सल्लाह सुभावे बियाः लँ क्यनादीमह शोध निर्देशक गुरु काशीनाथ तमोटजुयात आपालं सुभाय् बियाचवना । अथेहे अध्ययन सामग्री चूलाकेत ग्वाहाली यानादीपिं गुरु तुलसीलाल सिंह व अनुसन्धानकर्ता छत्रबहादुर कायस्थजुपितं नं सुभाय् बियाचवना । विभागया कर्मचारीपिं निजिरोस श्रेष्ठ, दीपक सिंजेल व लक्ष्मी ततायात नं सुभाय् दु ।

थीथी कथं ग्वाहालि याःपिं पासापिं राजेन्द्र शाक्य, किरण शाक्य, ज्ञानीमैयाँ महर्जन, रश्मि मानन्धर, सुधा प्रधान व राजितबहादुर श्रेष्ठयात नं सुभाय् बियाचवना ।

रवि शाक्य
इखाछें, यल ।

धलः

ब्व १ : परिचय

१. अनुसन्धान परिचय

१.१ न्ह्यखँ	१
१.२ समस्या न्ह्यथना	१
१.३ पूर्वकार्य समीक्षा	२
१.४ उद्देश्य	२
१.५ महत्व	२
१.६ अनुसन्धान विधि	३
१.७ सीमांकन	३

२. ग्रन्थ परिचय

२.१ परिचय	४
२.२ नेपालभाषा वाङ्मयय् थुगु ग्रन्थया थाय्	५
२.२.१ घटनावली वाङ्मयया परिचय	५

३. लिपिगत परिचय

३.१ लिपिया विकासक्रम	८
३.२ ल्यःगु अभिलेखया लिपि परिचय	९
३.२.१ मा आखः	९
३.२.२ बा आखः	९
३.२.३ भवःलिपि (बाह्रखरी) या मात्रा पद्धति	१०
३.२.४ संलिपि	११
३.२.५ लिपि आखः प्रणाली	११
३.२.६ ल्याःलिपि	१२
३.२.७ चिह्न प्रणाली	१२
३.२.८ लिपिकारया द्विविदं	१२

४. विषयगत परिचय

४.१ बुंगद्यःया ऐतिहासिक पृष्ठभूमि	१४
४.२ घटनावली ग्रन्थया विश्लेषणात्मक अध्ययन	१६
४.२.१ बुंगद्यःया न्हवँ	१६
४.२.२ रथजात्राय् जुजुपिनि सहभागिता	१६

४.२.३ बुंगद्यःयात जुजुपिनि देछा	१८
४.२.४ अविश्वसनीय, अशुभ घटना व शान्तिस्वस्ति	१९
४.२.५ दुर्घटना	२१
४.२.६ दैवी घटना	२२
४.२.७ मेमेगु घटनात	२३
४.२.८ बुंगं छः सालाहःगु	२४

५. उपसंहार २५

६. लिधँसा

७. लिताँसा

१. मनूतय्गु नां धलः
२. थाय्या नां धलः
३. यलय् बुंगद्यः सालीगु लँपुया नक्शा

ब्व २ : अभिलेख ग्रन्थ

१. देवनागरी आलेखन
२. ग्रन्थया प्रतिलिपि

ब्व १ : परिचय

१. अनुसन्धान परिचय

१.१ न्त्यखँ

नेवाःत नखःचखः व जात्राय् तःमिपिं खः । नेवाःतय्सं हनीगु यक्व जात्रात मध्ये बृंगद्यःया जात्रा नांजाः । नेपालय् सहकालया द्यः धकाः हनातःम्ह बृंगद्यःया तःगुमछि नां दु । बृंगद्यः, करुणामय, लोकनाथ, पद्मपाणि लोकेश्वर, लस्कःद्य, मत्स्येन्द्रनाथ आदि थीथी नामं सम्बोधन याय्गु चलन दु । बृंगद्यःयात बौद्धतय्सं अवलोकितेश्वर कथं हनीसा शैवतय्सं मत्स्येन्द्रनाथ कथं हनी । उकिं बृंगद्यःयात धार्मिक सहिष्णुताया प्रतीक कथं नं काय्गु याः । दँय्दँसं चौलागाः पारुखुन्हु न्हवं यानाः बछ्लाथ्वः पारुखुन्हु बृंगद्यःयात रथय् तलकि नेपाःया हे दकलय् ताहाकःगु रथजात्रा न्त्याइ । वंशावली कथं लिच्छविकालय् १२ दँ तक वा मवयाः स्वनिगलय् हाहाकार जुल । गोरखनाथं नवनागयात आसन दय्काः समाधी लीन जूगुलिं थुगु समस्या वःगु खँ आचार्य बन्धुदत्तं जुजु नरेन्द्रदेवयात कन । थुगु समस्या ज्यंकेत बृंगद्यःयात स्वनिगलय् हय्माःगु खँ आचार्य जुजुयात कन । तस्सकं दुःख सियाः धार्मिक विधि पूर्वकाःलि जुजु, आचार्य व रथचक्र ज्यापु जानाः बृंगद्यःयात कामरूपं (थौकन्हय्या आसामं) स्वनिगलय् हय्त ताःलात । जब बृंगद्यः स्वनिगलय् थ्यन, गोरखनाथ थः गुरयात लसकुस याय्त व हनाबना तय्त दंबले नवनागत स्वतन्त्र जुल, गुकिं यानाः वा वयाः सहकाल वल । थ्व ई कलिगत संवत् ३६०० (ई. ४९९) या जःखः जूगु धकाः न्त्यथनातःगु दु । थ्वहे लोक कल्याणकारी ज्यायात लुमंके कथं बृंगद्यःया जात्रा न्त्याकातःगु खः धकाः धाइ । थ्व बाखं दुने सुलाच्वंगु तथ्ययात विश्लेषण याय्गु ज्या विद्वान्तय्सं याःगु दु । इमिगु विचाःकथं न्हापा थन च्वपिं मनूत आकाशं वइगु वाया भरय् बुँज्या याइपिं खः, धः म्हुयाः सिंचाइ यानाः वा सय्के मसः । छम्ह कृषि विशेषज्ञ वयाः धः म्हुयाः सिंचाइया व्यवस्था यानाः बुँज्या याय्गु स्यनावन । कालान्तरय् उम्ह कृषि विशेषज्ञयात हे वर्षा, कृषि व अन्नया द्यः कथं नालाः पुज्याय्गु यात, बृंगद्यः/मत्स्येन्द्रनाथया नामं सम्बोधन याय्गु यात ।

बृंगद्यःया रथ जात्रा स्वयां न्त्यः थन न्हय्गू रथ जात्रात न्त्यानाच्वंगु खः । उपिं मध्ये चुकाःद्यः, धालाछेंया लोकेश्वर व स्वँथया नारायणद्यःया रथजात्रा प्रमुख जुयाच्वन । बृंगद्यःया रथजात्रा न्त्याकेत चुकाद्यःया रथजात्रा छगू बाहेक मेगु खगू रथजात्रायात नं बृंगद्यःया रथय् ल्वाकछ्यानाछ्वःगु धैगु किंवदन्ती वंशावलीइ उल्लेख यानातःगु दु ।

स्वीनिकु ताहाकःगु बृंगद्यःया शिखर शैलीया विशाल रथ दय्कीबले धातुया प्रयोग मयाःसे सिँ, पौ व खिपः जक छयलीगु खः । तर थौकन्हय् आसिँ धातुया छयलेगु यानाहःगु दु । पूच्यया रथख्यलय् हाम्बःकी तानाः रथ दय्की । बछ्लाथ्वः ४ खुन्हु पूच्वं रथ सालाः गाःबहालय् याः न्याय्की । थन बन्धुदत्त आचार्य पूजा याःगु धकाः यँय् च्वपिसं जात्रा हनी । गाःबहालं नुगलय् थ्यंकीबले जुजु नरेन्द्रदेवं पूजा याःगु धकाः खपय् च्वपिसं जात्रा हनी । लगंख्यलय् थ्यंकीबले रथचक्र ज्यापु पूजा याःगु धकाः यलय् च्वपिसं जात्रा हनी । १२ दँय् छकः बृंगय् हे रथ दय्काः सालेगु याइ । न्हापा न्हापा बृंगद्यःया रथ दँय्दँसं बृंगं हे सालेमाःगु चलन दुगु खःसां थ्व ज्या तस्सकं थाकुगुलिं श्रीनिवास मल्लया पालनिसें तिनि १२ दँय् छकः जक बृंगं सालेगु व्यवस्था याःगु खः धैगु धापू दु ।

१.२ समस्या न्त्यथना

इतिहासया अध्ययन याय्गु दकसिबे महत्वपूर्ण साधन हे अभिलेख खः । नेपालय् दुगु अभिलेखत मध्ये यक्व हे अभिलेखया अध्ययन अनुसन्धान जूगु मनुनि । थ्वहे भवलय् बृंगद्यः सम्बन्धी घटनावलीत थीथी मनूतय्सं थीथी इलय् प्रकाशित याःगु दःसां उकियात व्यवस्थित व विश्लेषणात्मक ढंगं अध्ययन याःगु मनुनि । घटनावलीया सफुती उल्लेख जूगु खँयात मेगु ऐतिहासिक सामग्रीलिसे तुलना यानाः प्रमाणित याय्गु कुतः नं जूगु मनुनि । बृंगद्यः सम्बन्धी स्वदेशी व विदेशी यक्व विद्वान्तय्सं अनुसन्धान याय्धुंकूगु दुसां मुक्कं घटनावलीयात जक कःघानाः अनुसन्धान याःगु खनेमनुनि । उकिं थन छगू हे सफुती मुक्कं बृंगद्यः सम्बन्धी जक घटनावली मुंकाः च्वयातःगु सफूयात विश्लेषणात्मक रुपं सम्पादन यानाः न्त्यब्वय्गु जुइ ।

१.३ पूर्वकार्य समीक्षा

बुंगछःया बारे यक्व हे स्वदेशी व विदेशी विद्वान्पिसं अनुसन्धान याय्धुंकूगु दु । थ्वहे भवलय् बुंगछःलिसे सम्बन्धित घटनावलीत नं यक्व हे प्रकाशित जुइधुंकूगु दु । वि.सं २०२० सालय् शंकरमान राजवंशीं सम्पादन यानादीगु 'ऐतिहासिक घटनावली' सफुती ने.सं. ७८६-८११ तकया घटनाया टिपोट यानातःगुली बुंगछः सम्बन्धी घटनात नं दुथ्याः । गौतमवज्र वज्राचार्य 'पूर्णमा' पत्रिकाय् पिकयादीगु 'अप्रकाशित ठ्यासफु' (वि.सं. २०२३, अङ्क १२) व 'ऐतिहासिक घटनावली' (वि.सं. २०२५ अङ्क १८ व १९) स नं बुंगछः सम्बन्धी घटनात दुथ्यानाच्चंगु दु । ढिल्लीरमण रेग्मीया सन् १९६६ स पिदंगु सफू Medieval Nepal, vol.3 स विभिन्न खण्डय् ब्वथलातःगु थ्यासफूत छापे यानातःगु दु । उकी नं बुंगछः सम्बन्धी तःगुमछि घटनात दुथ्यानाच्चंगु दु । ने.सं १०९९ स रत्नराज वज्राचार्यजुं च्वयादीगु 'बुंगछोया रथ यात्राखँ' सफुती बुंगछः नेपालय् हःगु बाखं लिसलिसं थःगु संकलनय् दुगु हस्तलिखित ग्रन्थया आधारय् ने.सं. ७१९ निसं ने.सं. १०९९ (वि.सं. २०३६) तकया बुंगछः सम्बन्धी घटनात न्त्यब्वयादीगु दु । जोन के लकं थःगु Karunamaya सफुती थीथी सफुती प्रकाशित जुइधुंकूगु अभिलेख, वंशावली व घटनावलीयात मुंकाः Chronology of Cult अध्याय नां तयाः पिकयादीगु दु ।

नेपाःया इतिहास ख्यलय् तस्सकं महत्वपूर्ण नालातःगु 'गोपालराजवंशावली' दुने नं थीथी घटनात टिपोट याय्गु भवलय् बुंगछः सम्बन्धी आपालं महत्वपूर्ण घटनात नं टिपोट यानातःगु दु । अथेहे सन् १९९९ स ग्वसाः ग्वःगु Henry Ambrose Oldfield जुं च्वयादीगु चित्रकलाया ब्वज्या जूगु लसताय् पिदंगु परिचयात्मक सफू 'Sketches from Nipal' स मोहनप्रसाद खनालया 'वि.सं १९०० ताकाको नेपाल' शीर्षकया च्वसु पिदंगु दु । उगु च्वसुइ वय्कलं रातो मच्छिन्द्रनाथको घटनावली नांया छगू सफूया आधारय् तत्कालीन ई व बुंगछः सम्बन्धी घटनावलीयात नं दुथ्याकादीगु दु । छत्रबहादुर कायस्थजुं 'नेपाल संस्कृति' लय्पौया अंक १६६, १६८, १७०-१७९ तक मुक्कं १२ अंकय् 'बुंगछोया रथयात्राया घटनावली' शीर्षक तयाः घटनावली न्त्यब्वयादीगु दु ।

थुकथं बुंगछः सम्बन्धी यक्व घटनात पिदने धुंकूसां रत्नराज वज्राचार्य व छत्रबहादुर कायस्थ बाहेक मेपिसं मुक्कं बुंगछःया घटनावली जक मुंकाः पिथंगु खनेमदुनि । उकीसनं व्यवस्थित तरीकां, विश्लेषणात्मक ढंगं बुंगछः सम्बन्धी घटनावली पिदंगु मदुनि ।

१.४ उद्देश्य

थुगु घटनावली ग्रन्थ अध्ययनया मू उद्देश्य क्वय् न्त्यथना कथंया खः -

क) प्रचलित नेपाललिपिं च्वयातःगु ग्रन्थयात सकस्यां ब्वने फइकथं पदयोग-वियोग यानाः सम्पादन यानाः न्त्यब्वय्गु ।

ख) ग्रन्थय् छयलातःगु नेपाललिपि व चिन्ह प्रणालीया अध्ययन याय्गु ।

ग) थुकी उल्लेख जूगु घटनायात विषयगत रुपं ब्वथलाः मेमेगु वंशावली, घटनावली, अभिलेखय् उल्लेख यानातःगु घटनालिसे तुलनात्मक अध्ययन याय्गु ।

घ) उगु ईया नेपाललिपिइ खनेदुगु देवनागरीया प्रभाव सीकेगु ।

१.५ महत्व

थुगु घटनावली ग्रन्थया सम्पादनया महत्व क्वय् न्त्यथनाकथंया दु -

क) बुंगछःप्रति राज्यया नीति गज्याःगु खः धकाः सीकेफइ ।

ख) तत्कालीन ईया राजनैतिक अवस्था, स्वंगू राज्य दथुया पारस्परिक स्वापू सीकेफइ ।

ग) गुबले, गुकथं बुंगछःया रथ दुर्घटना जुल, उगु दुर्घटनां मनूतय्त गुकथं लिच्वः लात धकाः सीकेफइ ।

घ) उगु ईया मनूतय्गु धार्मिक विश्वास, छः सालीगु तरीका, छः सालीगु लैपुइ लाःगु थाय्बाय्था जानकारी दइ ।

१.६ अनुसन्धान विधि

थुगु घटनावली सफूया अध्ययन यायूत प्राथमिक व द्वितीयक निगुलिं कथंया स्रोत प्रयोग जूगु दु । सफूकुथि छ्यला: सम्बन्धित सफू, पत्रपत्रिकाय् पिदंगु लेखतय्गु अध्ययन जूगु दु ।

सम्पादन यायूगु ज्याय् तुलनात्मक अनुसन्धान विधिया प्रयोग जूगु दु । घटनावली ग्रन्थय् उल्लेख जुयाच्चंगु घटनायात मेमेगु घटनावली, वंशावली व अभिलेखय् उल्लेख जूगु घटनालिसे तुलनात्मक रुपं प्रस्तुत यायूगु ज्या जूगु दु ।

१.७ सीमांकन

घटनावली ग्रन्थय् दुथ्यानाच्चंगु थीथी घटनातय्गु परिधि दुने च्वना: सफूया सम्पादन जूगु दु । घटनातय्गु विषयगत रुपं थीथी शीर्षकय् ब्वथला: मेपिसं पिकयात:गु घटनावली, वंशावली व अभिलेखलिसे तुलना याना: स्वय्गु ज्या जूगु दु । तर घटना पा:गु अवस्थाय् गुगुपती सत्य ख: धका: क्व:छीगु ज्या जूगु मदु ।

अथेहे बुंगद्य:याथाय् जुइगु गुथिं, पूजाआजाया बारे ब्याख्या यायूगु व देवनागरी लिपिया वर्ण बारे अध्ययन जूगु मदु ।

२. ग्रन्थ परिचय

२.१ परिचय

छुं नं महत्वपूर्ण घटना जुइबले उकिया टिपोट यानातय्गु चलन न्हापांनिसें हे न्ह्यानावयाच्वंगु खः । उकथं टिपोट यानातःगु घटनावली ग्रन्थत राष्ट्रिय अभिलेखालय, आशा सफूकुथि, केशर पुस्तकालय व व्यक्तिगत संग्रह दुने संकलित जुयाच्वंगु दु । राष्ट्रिय अभिलेखालयस संग्रह जुयाच्वंगु घटनावलीया ग्रन्थत मध्ये 'बुंगदेवया घटनावली' नं छगू खः ।

थ्व ग्रन्थयात नेपाल-जर्मन हस्तलिखित ग्रन्थ संरक्षण परियोजनां सूचीकरण याःबलय् 'मत्स्येन्द्र वंशावली' धकाः नां बियाः बौद्ध कर्मकाण्ड विषय दुने तयातःगु खः । तर थ्व सफू वंशावली मखसे घटनावलीया सफू जूगुलिं नां हिलाः ने.ज.ह.सूचीकरण परियोजनां 'बुंगदेवया घटनावली' धकाः नां ब्यूगु जुल । थ्व ग्रन्थया राष्ट्रिय अभिलेखालय लगत ल्याः पंचम ७६५२ खः । नेपाल-जर्मन हस्तलिखित ग्रन्थ संरक्षण परियोजनां सन् १९८४ अगष्ट २ तारीखखुन्हु थुकिया माइक्रोफिल्म काःगु खः । थ्व ग्रन्थया माइक्रोफिल्म रील नं. A ९२२/७ खः । नेपालभाषां नेपाली म्हासुभ्वँतय् च्वयातःगु थ्व ग्रन्थ थ्यासफू खः । सफूया सूचीकरण याःबलय् थुकिया पत्र संख्या २९ धकाः न्ह्यथनातःसां थुकी मुक्कं २८ पत्र जक दु । पत्रया साइज १८.७ X ८ से.मी. दु । सफूया अवस्था बांलाः, पूवं । तर दकलय् अन्तिम पत्रया आखः भचा बुलुसे च्वनेधुंकल ।

थ्व सफू गुबले सुनां ल्ह्यःगु खः उल्लेख यानातःगु मदु । तर बुंगय् च्वंम्ह इन्द्रमुनि धैम्ह मनूयाके च्वंगु सफूपुखें ल्ह्ययागु खः धकाः पत्र ४६:७ व ४८:१ स उल्लेख यानातःगु दु । दकलय् अन्तिम पत्रय् ओकुबहाः नाप सम्बन्धित घटनात न्ह्यथनातःगुलिं ओकुबहालय् च्वंम्ह मनुखं हे ल्ह्यःगु ला मखुला धकाः शंका याय्गु थाय् दु । सफूया आखः स्वयंबलय् सफू ल्ह्यःम्ह मनू छम्ह जक मजुसे तःम्हमछि हे दु धकाः किटान याय्फु । सफू ल्ह्यःपिं म्होतिं नं ५ म्ह खनेदु । आखःया स्वरूप स्वयाः थ्व सफूयात न्याव्वय् ब्वथले छिं ।

क) पत्र १-४६

ख) पत्र ४७

ग) पत्र ४८

घ) पत्र ५४ व ५५

ङ) पत्र ५६

थुगु घटनावली सफुती नेसं ७७४-९७१ तकया घटनात दुतिनातःगु दु । संवत् च्वय् क्वय् लाकातःगुलिं छगू हे इलय् ल्ह्ययातःगु खइमखु । उकिं नेसं ९६७ या कोतपर्व धुंकाः जंगबहादुर शक्तिशाली जुयाः पिहांवःगु इलय् थ्व सफू ल्ह्यःगु धकाः निश्चित याय्फु ।

सफू ल्ह्यःम्ह मनू व्यावसायिक मखु । उकिं सफुती थाय्थासय् अशुद्धि व अस्पष्टता खनेदु । गुलिखे थासय् छु धाय्त्थंगु धैगु हे प्रष्ट मजू । मेमेगु सामग्रीलिसे तुलना यानाः स्वयाः तिनि खँ थुइकेमाःगु प्रसंगत नं दु । घटनाया टिपोट याय्त्त नेपाल संवत्या प्रयोग यानातःगु दुसां पत्र ४८ स 'श्रीसंवत्' धकाः विक्रम संवत् नं नापनापं छयलातःगु दु । घटनावली टिपोट याःम्ह मनू नेवाः जूगुलिं नेवाः परम्परा अनुसार अमान्त पद्धति कथं महिना व पक्षया उल्लेख यानातःगु दु । थ्वहे कारणं न्हवं याइगु दिं नेसं कथं चौलागाः १ यात विसं कथं पूर्णिमान्त पद्धति कथं वैशाख कृष्ण १ मचःसे नेवाः पहलं हे चैत्र कृष्ण १ च्वयातःगु दु ।

२.२ नेपालभाषा वाङ्मयय् थुगु ग्रन्थया थाय्

नेपालभाषा वाङ्मययात सृजनात्मक वाङ्मय व रचनात्मक वाङ्मय याना: निव्वय् ब्वथले छिं । सृजनात्मक वाङ्मय दुने कल्पना शक्ति छ्यला: च्यात:गु साहित्यिक रचनात दुथ्याइ धा:सा रचनात्मक वाङ्मय दुने साहित्य बाहेकया रचना दुथ्याइ । रचनात्मक वाङ्मययात नं पत्र वाङ्मय व ग्रन्थ वाङ्मय याना: ब्वथले छिं । पत्र वाङ्मय दुने छपौ छपौ याना: च्यात:गु वा छपा: छपा: याना कयात:गु ताडपत्र, ताम्रपत्र, शिलापत्र आदि लाइ । ग्रन्थ वाङ्मय धाय्बल्य् छपौ स्वयां अप्व: पौ दुगु ग्रन्थ धका: थुइकी ।

ग्रन्थ वाङ्मयया खँय् नेपालभाषाया धुकू त:मि जू । नेपालय् संख्यात्मक व विषय विविधताया दृष्टिकोण संस्कृत धुंका: दकल्य् अप्व: ग्रन्थ दुगु भाय् नेपालभाषा ख: । नेसं ४९४ या चिकित्साशास्त्रया सफू 'हरमेखला'निसं नेपालभाषाया वाङ्मय शुरु जुल । ग्रन्थ वाङ्मय अन्तर्गत ज्योतिषशास्त्र, चिकित्साशास्त्र, न्यायशास्त्र, शब्दकोश, इतिहास, कर्मकाण्ड, वास्तुशास्त्र, संगीतशास्त्र, तन्त्र आदि विषयया सफूत दुथ्या: । थुपिं मध्ये थन अध्ययन जुइत्यंगु 'बुंगदेवया घटनावली' सफू इतिहास अन्तर्गत ला: ।

नेपालभाषाया प्राचीन वाङ्मय धका: लुयाव:गु सफूत मध्ये अधिकांश मौलिक मखु । इपिं तत्कालीन ईया मेमेगु भासं च्यात:गु नांदंगु सफूया अनुवाद वा टीका कथं जक खनेदु । नेपालभाषाया थ:गु हे मौलिक विशेषता दुगु विषय कथं इतिहास सम्वन्धी सफूत खनेद:वइ । इतिहास विषयया सफूत मेगु भासं च्यात:गु सफूया अनुवाद मखुसे न्हापा जुयावंगु घटनाया विवरण स्वतन्त्र ढंगं अभिव्यक्त यानात:गु खनेदु । नेपालभाषां च्यात:गु इतिहास विषयया सफूती गद्यया प्रयोग जुयाच्चंगु दु । थ्व बारे डा. कमलप्रकाश मल्लया धारणा रोचक जू ।

“गद्यात्मक शैलीं इतिहास चय्गु परम्परा
दुगु भारतीय प्रायद्वीपया कम जक भाषात
मध्ये पुलांगु नेपालभाषा नं छगू ख: । संस्कृतया
प्राचीन वाङ्मय दुने नं गद्यं इतिहास चय्गु
प्रचलन मदु । शायद नेवा:तय्त तिब्बती
इतिहास लेखन वा चिनिया वृत्तान्त चय्गु
परम्परापाखें प्रभाव ला:गु खय्फु ।”^१

नेपालभाषाया इतिहास वाङ्मययात वंशावली, धर:पौ व घटनावली याना: स्वव्यय् ब्वथलात:गु दु ।^२ वंशावली धाय्बल्य् जुजुपिन वंशया धल:, राज्यभोग वर्ष, जन्म, मृत्य, इमिगु विशिष्ट देन आदिया वर्णन दइ । नेपालभाषां च्यात:गु वंशावली दुने अन्दाजी नेसं ५०९ पाखे च्यात:गु गोपालराजवंशावलीया नां वइ । थुकी २५ प्रतिशत संस्कृत व ७५ प्रतिशत नेपालभाषां च्यात:गु दु । इतिहास अध्ययन याय्त दकल्य् विश्वसनीय ग्रन्थ कथं थुकियात हे नालात:गु दु । धर:पौ धाय्बल्य् जुजुपिसं संग्रह यानात:गु सफूया धल:, इमिके दुगु पुरातात्विक सामग्रीया धल:, छुं देग: निर्माण याइबले प्रयोग जूगु सामग्री, कामदार, ज्यालाया धल: व छुं धार्मिक ज्याखँ याइबले छ्यलीगु पूजा सामग्रीया धल: आदि लाइ ।

२.२.१ घटनावली वाङ्मयया परिचय

घटनावली धैगु डायरी थें प्रमुख घटनात ल्ह्ययातइगु सफू ख: । थजा:गु घटनात थ्यासफूती ल्ह्ययातइगुलिं घटनावली सफूयात हे 'थ्यासफू' धाय्गु चलन नेपालीभाषी व विदेशी इतिहासकारतय्के खनेदु । तर घटनावलीया पर्यायवाची शब्द थ्यासफू मखु । भीगु भासं थ्यासफूया अर्थ थ्यानात:गु सफू ख: । थ्यासफूती घटनावली बाहेक

१) Kamal P. Malla, **Classical Newari Literature: A Sketch**, Kathmandu: Educational Enterprise Pvt. Ltd, 1982, p. 51

२) प्रेमशान्ति तुलाधर, **नेपालभाषा साहित्यया इतिहास**, यें: नेपालभाषा एकेदमि, नेसं १९२०, पृ. २८

मेमेगु विषय नाप सम्बन्धि खँत नं चय्फु । उकिं घटनावलीयात थ्यासफू धाय्गु उपयुक्त मजू ।

लिपातकं ल्यंकातय्माःगु खँत अलग-अलग पत्रय् चय्बले तनीगु सम्भावना दुगुलिं ताहाकःगु भव्यात हे लथ्यानाः सफूया रुपय् छयलीगु खः । थ्यासफूया प्रयोग विशेषतः गुथिइ जूगु खनेदु । दय्दसं गुथि सम्बन्धी खँत थ्यासफुती हे ल्हाइगु खः । छगू हे थ्यासफुतिं बीसौं वर्ष तक ज्या बियाचवनीगुलिं थ्व लोकह्वाःगु खः । घटनात टिपोट याय्गु ज्या विशेषरूपं ज्योतिषतय्सं याःगु खनेदु । तत्कालीन इलय् जुइगु घटनाया टिपोट याय्गु ज्या राजनैतिक दृष्टिकोणं मयाःसे ज्योतिषतय्सं जन्ममिति आदिया लागी व पुरोहितय्सं पाठपूजाया विधिविधान व तिथिमिति लुमंकातय् घटनात ल्हायातइगु खः । गोपालराजवंशावलीया लिपांगु व्व नं घटनावली हे खः । थुकिया पत्र ३०खः५ स **स्वस्तिः भूत वृत्तान्तर लिखितञ्च श्रृणु** (आः जुइधुंकूगु चयातःगु न्यँ) धकाः घटनावलीया शैलीं तिथिमिति बियाः वर्णन यानातःगु दु । वंशावलीकारं थुगु व्वयात भूतवृत्तान्तर नां व्यूगुलिं घटनावली वाङ्मययात हे भूतवृत्तान्त धाय्माः धकाः तर्क बीपिं नं दु । तर 'घटनावली' शब्द हे अप्वः प्रचलनय् वयाच्वंगु दु ।

घटनावली सफुती दुथ्याकातइगु विषयवस्तु -

क) जुजु, रानी, युवराज, भारदार, समाजया प्रतिष्ठित व्यक्तिपिनि जन्म, मृत्यु, विवाह

ख) इमिसं याइगु धार्मिक, सांस्कृतिक व सामाजिक ज्या

ग) तत्कालीन इलय् जूगु राजनैतिक घटनाक्रम व द्वन्द

घ) देशय् जूगु भुखाय्, महामारी थेंजाःगु अनिष्टकारी घटना

ङ) अविश्वसनीय घटनात, गथेकि - द्यःया ख्वालय् चःति, हि वइगु, द्यःया मिखां खबि वइगु, देगः दुनें खःसः वइगु आदि ।

घटनावली सफुती थःगु देश दुने जूगु घटनात जक मखु नेपालं पिने विदेशय् जूगु घटनाया टिपोट नं यानातःगु दु । गथेकि, छगू घटनावली सफुती नेसं ७८९ भाद्र कृष्ण चतुर्थीखुन्हु भारतया काशीइ च्वंगु विश्वेश्वर मन्दिरय् मुसलमान शासक औरंगजेवं आक्रमण याःगु घटनाया टिपोट यानातःगु दु ।^१

घटना जुइवं तुरुन्त हे तिथिमिति तयाः टिपोट यानातइगुलिं थजाःगु सामग्रीपाखें इतिहास दय्केत आपालं ग्वाहालि जूवंगु दु । उकी ल्हायातइगु यक्व घटनात अभिलेखपाखें प्रमाणित जूगुलिं वंशावलीया वर्णन सिबें अप्वः विश्वसनीय जू । घटनावली वाङ्मयया मेगु विशेषता मुक्कं नेपालभाषां चयातइगु खः । उकिं नेपालभाषाया भाषिक विशेषताया अध्ययन याय्त नं अतिकं उपयोगी जू ।

घटनावली सफूयात इतिहास दय्केगु ज्याय् प्रयोग याःगु यक्व मदुनि । विसं २०११ वैशाखय् योगी नरहरि नाथं थिमि निवासी चन्द्रमान जोशीयाके च्वंगु थ्यासफू कयाहसेलि थ्वपाखे सकसिया मिखा वंगु खः । थौतकया दुने आपालं घटनावलीया सामग्रीत प्रकाशित जुइधुंकूगु दु, अभ्गुलि अप्रकाशित हे तिनि अनुमान याय् थाकु । प्रकाशित जुइधुंकूगु घटनावलीया सूची थुकथं दु -

१) शंकरमान राजवंशी, **ऐतिहासिक घटनावली**, काठमाडौं: वीर पुस्तकालय, विसं २०२०

२) D.R. Regmi, **Medieval Nepal III**, Calcutta: Firma K.L. Mukhopadhyay, 1966

३) गौतमवज्र वज्राचार्य, **अप्रकाशित थ्यासफू**, पूर्णिमा, पूर्णांक १२, विसं २०२३

४) गौतमवज्र वज्राचार्य, **ऐतिहासिक घटनावली**, पूर्णिमा, पूर्णांक १८, विसं २०२५

५) गौतमवज्र वज्राचार्य, **ऐतिहासिक घटनावली**, पूर्णिमा, पूर्णांक १९, विसं २०२५

६) ऐश्वर्यधर शर्मा, **अगिमथःया ऐतिहासिक सामग्री**, यें: पुष्पाञ्जली प्रकाशन, नेसं १९०४

७) चुन्दा वज्राचार्य, **मध्यकालया छुं घटनावली छगू अध्ययन**, यें: सफू धुकू, नेसं १९०७

८) रत्न राज वज्राचार्य, **बुंगचोया रथ यात्राखँ**, यल: रत्न राज वज्राचार्य, नेसं १०९९

- ९) धनवज्र वज्राचार्य, वर्षकृति: एक अप्रकाशित ठ्यासफू, Contributions to Nepalese Studies, Vol. 14, No. 1, 1987
- १०) राजा शाक्य, जनबहाद्यःया शान्तिसफू, यैः प्रेमधर्म पिथना, नेसं ११२५
- ११) योगेश राज, भक्तपुर मल्ल राजदरवारसंग सम्बन्ध राख्ने एउटा टिपोट, पासूका, वर्ष ४, अंक ४, विसं २०५६
- १२) योगेश राज, अहिलेसम्म प्रकाशमा नआएको एउटा ऐतिहासिक घटनावलि, पासूका, वर्ष ४, अंक ५, विसं २०५६
- १३) छत्रबहादुर कायस्थ, बुंगद्योया रथजात्राया घटनावली, नेपाल संस्कृति, अंक १६६, १६८, १७०-१७९

३. लिपिगत परिचय

३.१ लिपिया विकासक्रम

लेखनकालया प्रारम्भया सम्बन्धय् विद्वान्तयस् प्राग्मानवया गुफाय् च्वंगु चित्रतयत् हे लिपिया जननी धकाः नालातःगु दु । उपिं चित्रत हे विकसित जुजुं वनाः सांकेतिक लिपि शुरु जुल । व धुंकाः ध्वन्यात्मक लिपि व वर्णात्मक लिपिया शुरुवात जूगु खः । सभ्यताया शुरुया इलय् मनूतयस् वर्णात्मक लिपिया आविष्कार मयाःनिगु खः । ईपू ९०० पाखे तिनि ग्रीकतयस् वर्णात्मक लिपिया आविष्कार याःगु खः धकाः धाइ । अथेला सिन्धुवासीतयस् ईपू २५०० पाखे हे चव्यब्बने याय्सः धकाः विद्वान्तयस् दावी याः । तर सिन्धुघाटीइ प्राप्त जूगु चिन्हत लिपि हे खः धकाः सर्वसम्मत जुइफुगु मदुनि । भारतवर्षय् लेखनकलाया शुरुवात गुबले जुल धइगु सम्बन्धय् विद्वान्तय्गु दथुइ तःधंगु वादविवाद जुयावयाच्चंगु दु । भारतीय उपमहाद्वीपया विद्वान्तयस् थनया लेखनकला तस्सकं पुलां जूगु व ब्राम्ही लिपि ब्रम्हां आविष्कार याःगु धकाः दावी यानाच्चंगु दु । तर यूरोपीय विद्वान्तयस् धाःसा थ्व क्षेत्रय् लेखनकलाया विकास मजुनिगुलिं वेद आदि ग्रन्थत कथन-श्रवणय् जक सीमित जूगु खः, लेखनकला यक्व लिपा तिनि सय्कूगु खः धकाः तर्क वियाच्चंगु दु ।

तर प्रामाणिक रुपं स्वयंवल्य् सम्राट अशोक (ईपू २७३-२३१) या अभिलेखं निसं लेखनकलाया विकास जूगु खनेदःवइ । उगु इलय् जवं खवय् च्वइगु खरोष्ठी लिपि व खवं जवय् च्वइगु ब्राम्ही लिपि छ्यलाबुलाय् वयाच्चंगु खः । नेपालय् लूगु दकलय् पुलांगु अभिलेख नं ब्राम्ही लिपिया अशोकं तयातःगु अभिलेख हे खः । नेपाःया निग्लिहवा, गोठिहवा व लुम्बिनीइ यानाः स्वथाय् अशोकं स्तम्भ स्थापना याःगु खःसा निग्लिहवा (ईपू २५५) व लुम्बिनी (ईपू २४९) या स्तम्भय् जक अभिलेख प्राप्त जूगु दु । थ्व लिपियात अशोक ब्राम्ही नं धाय्गु याः । तर स्वयं अशोकं चाहिं थ्वयात धम्मलिपि (धर्मलिपि) धयातःगु दु ।

अशोकया अभिलेख धुंकाः मेगु अभिलेख शक सं. १०७ या जय वर्माया खनेदःवइ, गुकी छ्यलातःगु लिपियात कुशान ब्राम्ही धयातःगु दु । लिच्छविकालय् वयाः ब्राम्हीलिपिपाखें हे परिवर्तित जुजुं वःगु गुप्तलिपि, कुटिलालिपि प्रयोग जुल । नेपालीकरण यानाः नेपाल सरकार, पुरातत्व विभागं गुप्तलिपियात पूर्वलिच्छविलिपि व कुटिलालिपियात उत्तरलिच्छविलिपि नामकरण यानातःगु दु ।

मध्यकाल शुरु जुइवं लिच्छवि लिपिया हे परिमार्जित रुप कथं नेपाललिपिया विकास जुल । नेपाललिपिया दकलय् पुलांगु दसु नेसं २८ या लंकावतार ग्रन्थ खः । नेपाललिपिया हे थीथी भेद कथं प्रचलितलिपि, रञ्जना, भुजिमोल, क्वेमोल, कुंमोल, गोलमोल, पाचुमोल, हिंमोल आदि लिपिया विकास जुल । तर मूल रुपं प्रचलित, रञ्जना व भुजिमोल यानाः स्वंगू जक भेद दु ।

थ्व घटनावलीया ग्रन्थ प्रचलित नेपाललिपिं च्वयातःगु खःसां थुकी देवनागरी लिपिया प्रभाव यक्व खनेदु । नेपाललिपि दुने देवनागरीया वर्ण स्वचाकेगु जक मखु, छगू पत्र (पत्र ४७) देवनागरीं हे च्वयातःगु दु । देवनागरीं च्वःसां नं दथुइ दथुइ नेपाललिपिया वर्ण नं छ्यलातःगु दु । थुकिं उगु इलय् नेपाललिपिं च्वयाच्चं पिं नेवाःतय्गु मानसिकताय् देवनागरीया गुलितक प्रभाव लाय्धुंकल धकाः क्यं । लिपिकारं चा हे मचाय्क देवनागरीया वर्ण प्रयोग जूवंगुया छगू दसु पत्र ४४:२ यात काय्फु । सफू ल्ह्यःम्हेसिया काचाक्क 'णी' देवनागरीं च्वय्लाःगुलिं पत्रया जवय् हाकनं नेपाललिपिं 'OFL' च्वयाः भिंकातःगु दु । थ्व सफूया लिपि अध्ययन याय्वले नेपाललिपियात देवनागरीं गुकथं विस्थापन यायां वनाच्चन धकाः यच्चुक सीदइ ।

३.२ ल्यःगु अभिलेखया लिपि परिचय

३.२.१ मा आखः

वर्ण

खँगवः

छयलातःगु थाय्

अन (७:५)

आवेश (२:६)

इनायलन्हे (११:५)

-

तंउकोस (७:६)

-

-

एगलत्यागल (४:६)

-

निक्वओ (१:३)

-

अंगावार (२१:५)

-

३.२.२ बा आखः

वर्ण

खँगवः

छयलातःगु थाय्

लोकनाथाय (१:१)

खंपोया (१:२)

गंगाराम (१:३)

घरचाक (४:२)

लिब्वाडाव (१:२)

इहवने (१:३)

याचकल (१:५)

थंथछेखेलस (३:५)

गजांकुशओ (९:२)

भोकरास (२१:६)

वेन (४१:२)

चटचट (३:३)

पाठ (४६:१)

सड (३:५)

-

तोरण (२१:४)

पिंत (१:२)

सुथ (२:१)
देव (१:२)
तोकधुयाव (७:५)
राजन (२:६)
न्हवनस (१:२)
पानिवदेतो (१०:१)
वाफस (२:१)
बुंगया (१:४)
बुंगभलाडत्वं (१:६)
मडाव (२:५)
नेम्हसेन (१:३)
यात (१६:२)
रथ (१०:१)
धाल (९:६)
स्वंलु (१०:१)
लिवने (१:४)
आवेश (२:६)
प्रशेषण (२७:२)
सफुलि (४६:७)
हेर (१२:५)
पंचरक्षा (२०:५)
छत्र (१६:५)
आज्ञा (३:१)

३.२.३ भवःलिपि (बाह्खरी) या मात्रा पद्धति

थुगु ग्रन्थय् छयलातःगु बाह्खरी मात्रा पद्धति क्वय् न्ह्यथनाकथंया खनेदु ।

३.२.३.१ छयं दुगु

३.२.३.२ छयं मदुगु

३.२.४ संलिपि

३.२.४.१ वर्ण संलिपि

/ण/	(२९:४)	(वद्ध)	(२९:९)
/भ/	(९:६)	(वद्ध)	(२:६)
/श/	(५६:६)		(९७:२)

३.२.४.२ मात्रा संलिपि

उकार	(९:४)	(९४:४)
आकार	(९:४)	(९३:५)
एकार	(९:२)	(२७:२)
ओकार	(७:९)	(५४:५)

३.२.५ लिपि आखः प्रणाली

मा	अ	अन (७:५)
मा	इ	इनायलंहे (९९:५)
मामा	ऌ	नवाकोठया (५४:६)
वामा	र	रथ (२:४)
वामा	मृ	अमृतसिंदेव (८:५)
वावामा	व्र	ब्रम्हभोज (९९:२)
वावामा	ज्या	बिज्याडाव (२:४)
वावावामा	य्या	पर्यायस (३६:२)

३.२.६ ल्याःलिपि

थुगु ग्रन्थय् ल्याःलिपि कथं अंक जक छ्यलातःगु दु, शब्दांक व अक्षरांक छ्यलातःगु मदु ।

३.२.७ चिह्न प्रणाली

नेपाललिपिं सफू च्वय्बल्य् उकी न्ह्यथनातइगु चिंया विशेष महत्व व अर्थ दयाच्चनी । प्रस्तुत अभिलेख ग्रन्थय् छ्यलातःगु चिह्न प्रणाली क्वय् न्ह्यथना कथंया दु ।

३.२.७.१ विराम चिं

॥ (४.४)

३.२.७.२ काकपाद (तँसा चिं)

(३४:२)

(३७:५)

३.२.७.३ अनुच्छेद परिवर्तनया चिं

॥ ॥ (१.६)

३.२.७.४ आखः हुयातःगु चिं

(१४:४)

३.२.७.५ सांकेतिक ल्याः

श्री ३ (१.६)

३.२.७.६ चीहा नां

कृ - कृष्ण (१:१)

शु- शुक्ल(९:३)

फा - फागुण (८:६)

३.२.८ लिपिकारया द्विविदं

च्वय्बल्य् गुकथं च्वय्माः धकाः लँ क्यनेगु ज्या व्याकरणं याइ । व्याकरणं भाषायात नियमवद्ध यानाबी गुकिं यानाः च्वय्बल्य् एकरूपता वयाः भाषाय् स्तरीयता दइ । तर थ्व सफू ल्ह्यःगु इलय् नेपालभाषाया व्याकरणिक चेतनाया विस्तार मजुनिगुलिं यक्व थासय् द्विनाच्चंगु दु ।

३.२.८.१ वर्ण भेद मतःगु

क) 'ठ' व 'थ'

ठाकुर (२:४)

थाकुर (२४:१)

ख) 'ज्ञ' व 'ग्य'

आज्ञा (३३:२)

आग्या (३३:३)

ग) 'ख' व 'ष'

खप्प (१३:५)

षप्प (१३:३)

घ) 'व' व 'ओ'

क्वाठछेमूलनव (२७:१)

लोदेकुण्डवमूलनओ (२७:१)

ङ) 'द' व 'ड'

बदे (११:५)

बडे (११:५)

च) 'ण' व 'न'

मणि (१२:४)

मनि (११:४)

छ) 'र' व 'ल'

सिबाहाल (२२:१, २)

गाडबाहार (२२:२)

३.२.८.२ आखः च्वय् त्वःफ्यूगु

लिपिकारं सफू ल्ह्यइबले मचाय्क हे आखः त्वःफी फु । थुगु अभिलेख ग्रन्थय् आखः त्वःफ्यूगुया छुं नमूना क्वय् न्ह्यथना कथंया दु ।

जुयाच्चंगु	जुइमाःगु	त्वःफ्यूगु आखः	छ्यला
जयनिवा मल्लदेव	जयश्रीनिवास मल्लदेव	श्री, स	१२:५
सं	संति	ति	१४:३

३.२.८.३ नेपाललिपिया नियम पूर्णरूपं पालन मजूगु

सफू ल्ह्यःम्ह लिपिकारयात देवनागरी लिपिया आपाः हे प्रभाव लाय्धुंकूगु जुयाः नेपाललिपिया दक्व नियमयात पालन याय् थाकु चाःगु खनेदु । उकिं नेपाललिपिया नियमयात पूर्ण पालन मयाःसे सफू ल्ह्ययातःगु दु ।

जुयाच्चंगु	जुइमाःगु	छ्यला
		बिज्यात (३७:१)
		आदित्यवार (१८:६)

३.२.८.४ सम्मानबोधक 'श्री' या गलत प्रयोग

मल्लकालय् जुजुपिंत 'श्रीश्री' व छःपिन्त 'श्रीश्रीश्री' छ्यलीगु खः । तर थ्व ग्रन्थय् 'श्री' या प्रयोग उचित ढंगं यानातःगु मदु । जुजुयात श्री ३ व छःयात श्री ५ छ्यलातःगु दु । थुकी तत्कालीन राजनैतिक अवस्थाया प्रभाव लाःगु खनेदु । जंगबहादुरयात श्री ५ सुरेन्द्रं सन १८५६ अगष्ट ६ तारीखखुन्हु कास्की व लमजुंगया श्री ३ महाराज घोषणा याःगु खः । थ्वहे कारणं लिपिकारयात जुजुपिनि लागी श्री २ व छःपिनि लागी श्री ३ छ्यलेगु पर्याप्त मजू धकाः महसूस जुल जुइ ।

जुयाच्चंगु	जुइमाःगु	छ्यला
श्री ३ सिद्धिनरसिंह मल्लदेव	श्री २ सिद्धिनरसिंह मल्लदेव	४:१
श्री ५ करुणामय	श्री ३ करुणामय	५४:१

३.२.८.५ अशुद्ध संवत्

सफू ल्ह्यःम्हेसिया असावधानीया कारणं संवत्या प्रविष्टि अशुद्ध जुयाच्चंगु नं दु । मेमेगु ऐतिहासिक सामग्रीलिसे तुलना यानाः स्वयंबले थ्व प्रष्ट सीदु ।

जुयाच्चंगु	जुइमाःगु	छ्यला
ने.सं. ८८६	ने.सं. ७८६	१९:४
ने.सं. ८३८	ने.सं. ८३६	४३:४

३.२.८.६ खँवः दुने वर्ण अशुद्धि

लिपिकारं सफू ल्ह्यःबले गल्तीवश अशुद्ध जुइक खँवःत ल्ह्ययातःगु दु । घटनाया प्रसंग थुलकि लिपिकारया द्विविद्रं याउँक थुइकाः काय्फु ।

जुयाच्चंगु	जुइमाःगु	छ्यला
थरि	थति	५२:६
जिनने फले	जिमने पल	३३:४

४. विषयगत परिचय

४.१ बुंगद्यःया ऐतिहासिक पृष्ठभूमि

नेपाःतय्सं हनीगु यक्व नखःचखः जात्रात मध्ये बुंगद्यःया जात्रा राजकीय सम्मान प्राप्त जूगु नेपाःया हे दकल्य ताहाकःगु जात्रा खः । बुंगया मानदेव संवत् २९ (ई. ६०५)या अंशुवर्माया अभिलेखय् वःगु 'बूगायूमी'पाखें 'बुंग' खँवः वःगु व बुंग धैगु थासय् च्वम्ह द्यः जूगुलिं 'बुंगद्यः' धकाः नां च्वंवंगु खः । थ्व जात्राय् द्वलंद्वः जनसमूहया सहभागिता दइ । स्वीनिकु तःजाःगु रथयात टौदहया कर्कोटक नागराजाया प्रतीक धःमा तयाः सालेगु याइ । बुंगद्यःया रथ न्ह्यातकि ततःसलं काः पुयाः धिमय् भुस्याः थाइ, स्वयाच्चपिं भक्तजनपिं भावविभोर जुइ । अतिकं उल्लासपूर्वक न्याय्कीगु बुंगद्यःया जात्राया वर्णन पर्सि ब्राउनं थुकथं याःगु दु -

“विशाल जहाजं मफुमफु अथाह समुद्र छी थें, न्ह्यःने भैलःद्यःया ख्वाः दुगु चाःतूगु धःमा च्चकां थःत छ्वाख्यरं भुनाच्चपिं मनूतय्गु विशाल छालयात चीकाः बुंगद्यवं विशाल रथय् च्वनाः थःगु दँय्दँसंया यात्रा न्ह्याकी । छुं भच्चा जहाजया कःसि लसीवःगु थासय् पाञ्जुत उगु धेधेचूगु रथय् बहादुरीपूर्वक कत्ताक्क वःकयाच्चनी । ...वाजंथ्वःतय्सं शंख पुयाः, खिं, काः, भुस्याः थानाः न्ह्यइपुगु तर छुं भच्चा जंगली पहः वःगु संगीत न्ह्यव्वयाच्चनी । लिसें ज्वःलाःगु वसतय् स्वांमाः ज्वनावःपिं ल्यासेतय्गु म्ये व प्याखनं रथजात्रा भःभः धायाच्चनी । ... थुकथं कोलाहल व संगीत लिसे धार्मिक उत्साह व भव्य न्याय्काः थुगु विचित्रगु व जटिल जात्रा क्वचाइ । क्वचाय्काः द्यः यलया देगल्य् बिज्याकी ।”^१

थुकथं अति हर्षोल्लासपूर्वक न्याय्कीगु बुंगद्यःया जात्राया इतिहास बारे यक्व वंशावलीकारतय्सं थथःगु पहलं उल्लेख यानावंगु दु । वंशावली कथं लिच्छवि जुजु नरेन्द्रदेवया पालय् नेपालय् १२ दँ तक वा मवयाः हाहाकार जूगुलिं जुजु नरेन्द्रदेव, आचार्य बन्धुदत्त व ललितज्यापु (रथचक्र) स्वम्ह जानाः कामारुकामाक्षा / कामरुपं (थौकन्हय्या आसाम) बुंगद्यःयात थन हःगु खः । बुंगद्यः थन हःगु ई गुबले खः धयागु बारे थी थी वंशावलीइ थी थी संवत् उल्लेख जुयाच्चंगु दु । मणिरत्नमाला अवदानय् कलिगत संवत् ३६००^२, राइट वंशावलीइ कलिगत संवत् ३६२३^३, पद्मगिरी वंशावलीइ कलिगत संवत् ३५४८^४, भाषा वंशावलीइ कलिगत संवत् ३६७६^५ काठमाण्डू-उपत्यकाको एक एक राजवंशावलीइ कलिगत संवत् २६७६^६ धकाः न्ह्यथनातःगु दु । लिच्छवि जुजु नरेन्द्रदेवया शासनकाल ई. ६४३-६७९ तक खः । ईश्वरी संवत् व कलिगत संवत् दथुइ ३१०१ दँया फरक दुगु ल्याखं स्वयंबले छुं नं वंशावलीइ बियातःगु संवत् नरेन्द्रदेवया राज्यकाल दुने मलाः । इतिहास अध्ययनया ख्यलय् दकल्य विश्वास याय्बहःगु वंशावली धकाः नालातःगु गोपालराजवंशावलीइ राजा नरेन्द्रदेव व आचार्य बन्धुदत्त जानाः बुंगद्यःया जात्रा न्ह्याकल धकाः च्वयातःगु दु ।^७ नेपाःया इतिहासय् नरेन्द्रदेव नांया जुजुपिं तःमहमछि दु । तर उकी संवत् बियामतःगुलिं उपिं मध्ये गुम्ह नरेन्द्रदेवं बुंगद्यःया जात्रा न्ह्याकल धकाः प्रष्ट मजू । अथेसां अप्वःसिया विचाः कथं लिच्छविकालया जुजु नरेन्द्रदेवं हे बुंगद्यःया जात्रा न्ह्याकूगु खः । थुम्ह नरेन्द्रदेव शैव धर्मात्मवी खः । अभिलेखय् थःत 'भगवत्पशुपतिभट्टार-कपादानुगृहित' (भगवान पशुपतिनाथया तुतिया अनुग्रह प्राप्त जूम्ह) धाय्गुली गर्व याइम्ह खः । वया बुद्धधर्मप्रति नं उतिकं आस्था खनेदु । शिलालेखया शिरोभागय् बुद्धधर्मया प्रतीक धर्मचक्र व मृग अंकित याकेगु लिसलिसें भिक्षुसंघयात आयस्ताया व्यवस्था यानाथकूगु दु । ताइ वृत्तान्त अनुसार नरेन्द्रदेवं जँय् चीगु पेटीइ बुद्धया मूर्ति अंकित

१) Percy Brown, *Picturesque Nepal* (Reprint) New Delhi: Today & Tomorrow's Printers & Publishers, 1971, pp. 108-9

२) आशाकाजी वज्राचार्य, **बुंगद्यो नेपाले हःगु खँ**, (निगूगु संस्करण) यलः आशाकाजी वज्राचार्य, नेसं १०८७, पृ. ८४

३) Daniel Wright (ed.), *Nepal*, New Delhi: Cosmo Publications, 1983, p. 152

४) Bikram Jit Hasrat (ed.), *History of Nepal As Told By Its own and contemporary chroniclers*, Hoshiarpur: 1970. p. 45

५) देवीप्रसाद लंसाल (सं.), **भाषा वंशावली भाग २**, काठमाडौं: नेपाल राष्ट्रिय पुस्तकालय, विसं २०२३, पृ. १२

६) बालचन्द्र शर्मा (सं.), **काठमाण्डू-उपत्यकाको एक राजवंशावली**, प्राचीन नेपाल, संख्या ४, पृ. १३

७) Dhanavajra Vajracarya and Kamal P. Malla, *The Gopalarajavamsavali*, Wiesbaden: Franz Steiner Verlag, 1985, पत्र २३क

यानातःगु दु ।^८

राष्ट्रिय अभिलेखालय च्वंगु लगत ४, ल्याः १६७६, इतिहास विषय ल्याः २३ स दुगु, माइक्रोफिल्म ल्याः बी २३९/४ स सुरक्षित जुयाच्चंगु छगू थ्यासफूया पत्र ४८ स नरेन्द्रदेव जुजुं नेसं शुरु जुइस्वयां ३०५ वर्ष न्ह्यः बंगछः थन हःगु घटना टिपोट यानातःगु दु -

‘नेपाल संवत्सरस ३०५ थ्वन तने, श्रीनरेन्द्रदेव राजान श्रीबुगदेव यरस बिज्याचकु जुरो ॥’^९

नरेन्द्रदेवया राज्यकालयात नेसं कथं धाय्गु खःसा नेसं पूर्व २३७-नेसं पूर्व २०१ जुइ । घटना टिपोट याःम्हेस्यां न्यना भरय् च्वःगु जुयाः २०० यात ३०० दँ न्ह्यः धकाः भ्रम जुल जुइ धकाः नालाकाःसा बंगछः नेपालय् हःगु नेसं पूर्व २०५ अर्थात् नरेन्द्रदेवया राज्यकालय् दुने ई. ६७५ जूवइ । तर नरेन्द्रदेवया छुं नं अभिलेखय् बंगछःया बारे चर्चा तकं यानातःगु मदु ।

बंगछःयात हिन्दू व बौद्ध निगुलिं सम्प्रदायया मनूतय्सं थथःगु आस्था अनुसार पुज्यानाच्चंगु दु । बौद्धतय्सं बंगछःयात अवलोकितेश्वर कथं काय्गु याः । अवलोकितेश्वरया अवधारणा सम्राट अशोकया पालय् ईपू ३ गूगु शताब्दी न्ह्यः हे विकास जूगु खःसा गुप्तकालय् वयाः अभ्र ठोस रुप कयाः विभिन्न मूर्तितय्गु निर्माण जुल ।^{१०} लोकेश्वरया उल्लेख जूगु नेपाःया दकले पुलांगु अभिलेख जुजु रामदेवया पालय्या जुइफुगु धकाः अनुमान यानातःगु अन्दाजी ई. ५४५ या अभिलेख व ब्रम्हटोलया शक सं. ४७९ (ई. ५५७) या अभिलेख खः ।^{११} नरेन्द्रदेवया छय् जयदेवया पशुपती च्वंगु मानदेव संवत् १५७ (सन् ७३३)या अभिलेखय् करुणामय लोकेश्वरया उल्लेख वःगुयात बंगछः धकाः अर्थ छयाइपिं नं दु । तर अभिलेखय् करुणामय लोकेश्वरया उल्लेख जुइवं बंगछःयात हे धाःगु खः धकाः किटान यानाः धाय्मछिं ।

हिन्दू धर्मावलम्बीपिसं बंगछःयात मच्छिन्द्रनाथया नामं पुज्यानाच्चंगु दु । मच्छिन्द्रनाथ बारे दकलय् पुलांगु तथ्य कौलज्ञान निर्णय सफुती वःगु दु, गुकियात ११ गूगु शताब्दीया नालातःगु दु ।^{१२} मध्यकालय् बंगछः व मच्छिन्द्रनाथयात समानार्थी शब्द कथं छयलेगु यात ।

वंशावली व अड्कलबाजीयात छखे चीकाः प्रामाणिक रुपं बंगछःया इतिहास मालेगु खःसा पूर्वमध्यकालय् तिनि लुयावइ । थ्व वहे कालखण्ड खः गुबलय् नेवाःतय्गु च्वन्त्याःगु सभ्यता संस्कृति स्पष्ट रुपं बांलुयावःगु खनेदयावइ । उकिं थ्व ईयात ‘नेवारकाल’ धाय्माः धाईपिं विद्वान्त नं दु । प्रामाणिक रुपं बंगछःया दकलय् पुलांगु उल्लेख सन् १०७१ स च्वयातःगु पेरिसय् सुरक्षित जुयाच्चंगु छगू हस्तलिखित सफुती वःगु दु, गुकी ‘नेपाले बुगमलोकेश्वर’ धकाः ह्यांगु रंगया दनाच्चम्ह पद्मपाणि लोकेश्वरया चित्र अंकित यानातःगु दु ।^{१३} बंगछःया प्राचीनताया मेगु दसु तिब्बती भिक्षु धर्मस्वामीया जीवनी खः । सन् १२२६-१२३४ तक थन च्वम्ह धर्मस्वामीया कथं भारतय् तकं प्रख्यात जूम्ह व दय्दसं शरद ऋतुइ जात्रा जुइम्ह बंगछःया मूर्ति ५ फीट तःधिकः जुइक चन्दनया सिँपाखें दय्कातःगु खः ।^{१४} पूर्वमध्यकालय् बंगछःया जात्रा जुइबले नाटक नं क्यनीगु खः । ने.सं ४५७ श्रावण शुक्ल कृष्ण १२ खुन्हु राजा अरिमल्लया पालय् यल उत्तरविहारया महापात्र जयसिंह मल्लया आज्ञां बंगछःया जात्राय् क्यनेत धकाः कवि जयतं संस्कृत भाषाया नाटक ‘महीरावणवध’ च्वःगु खः ।^{१५} थ्व कालखण्डय् बंगछःप्रति श्रद्धाभाव तयाः जुजुपिं हे जात्राय् सरिक जुइगु प्रचलन दय्धुंकूगु खः । उत्तर मध्यकालय् वयाः बंगछः राष्ट्रिय छः जूवन । स्वनिगःया स्वम्हं जुजुपिं सहभागी जुयाः ब्वति काय्गु परम्परा जुल । बंगछःयात अनेक गुथि तयाः दानवीगु, वस्तुत देछाय्गु, बंगछःया नामय् मुद्रा पिकाय्गु तकं जुल । तर शाहकालय् वयाः बंगछःप्रति राज्यया सम्मानय् शिथिलता खनेदत । थौंकन्हय् वयाः बंगछःप्रति राजकीय सम्मान औपचारिकता पूर्वकेत जक जुयाच्चंगु खनेदु ।

८) सिल्मां लेभी, नेपाल, अनुवादकः डिल्लीराज उप्रेती, ललितपुरः हिमाल किताब, सन् २००५, पृ. १०४

९) काशीनाथ तमोटे, नेपालसंवत्सरस तने (नेसं. पूर्व) छयलाया छगू दसु, देशय्मरु भ्याः, दँ ७, ल्याः १७, थ्यंल्याः ३१०, नेसं ११२०, पृ. ३

१०) Benoytosh Bhattacharya, *The Indian Buddhist Iconography*, New Delhi: Asian Educational Services, 1993, pp. 51-52

११) धनवज्र वज्राचार्य, लिच्छविकालका अभिलेख (दोस्रो संस्करण), काठमाडौं: नेपाल र एशियाली अनुसन्धान केन्द्र, विसं २०५३, पृ. १७७-७८, १८५

१२) John k. Locke, *Karunamaya*, Kathmandu: Sahayogi Prakashan, 1980, p. 423

१३) Mary Slusser, *Nepal Mandal, Vol 1* (Reprint) Kathmandu: Mandala Book Point, 1998, p. 369. थुकिया फोटो स्लसरं *Nepal Mandal*, vol 2 स Plate 594 कथं पिकयादीगु दु ।

१४) D.R. Regmi, *Medieval Nepal Vol. 1*, Calcutta: firma K.L. Mukhopadhyay, 1965, p. 560

१५) स्वयादिसँ - ज्ञानमणि नेपाल (सं.), *महीरावणवध नाटक*, काठमाडौं: नेपाल र एशियाली अनुसन्धान केन्द्र, विसं २०४०

४.२ घटनावली ग्रन्थया विश्लेषणात्मक अध्ययन

४.२.१ बृंगद्यःया न्हव

बृंगद्यःया न्हवबले नेकूतयुगु महत्वपूर्ण भूमिका दु । इमित राजा नरेन्द्रदेवया कान्छाम्ह काय्या सन्तान धाइ ।^{१६} न्हवया लागी तःबहाल लगखेलय तक कुबियाः यंकेगु व न्हवबले पंचामृतं लुइगु इमिगु कर्तव्य खः । तर नेसं ७७४ या न्हवबलय खप वय्माःपिं नेकूत मवःगुलिं न्हयःने दुपिं कोबहाःया गंगाराम निक्व व मेम्ह छम्ह निक्व जानाः बृंगद्यःयात कुबिल । ल्युनें बृंगया हाकुदेव नायक याकःचां कुबिल । न्हवं याःगु इलय् नं प्यम्ह नेकू माःथाय् निम्ह जक नेकूतयसं याकल । थथे जूगुया मुख्य कारण यल व खप दथुइ राजनैतिक स्वापू स्यनाचंगुलिं खय्फु । खप व येंयापिसं श्रीनिवास मल्लयात ग्वाकाः किपुली विद्रोही सरकार दय्केबिसेलि यलया खप व येंलिसे सम्बन्ध ख्वाउँयावंगु खः । नेसं ७७२ आश्विन शुक्ल ६ खुन्हु सिद्धिनरसिंह मल्लया काय् ज्योतिनरसिंह मल्ल सीबले यें व खपया लं मचाःगुलिं नखु खुसिइ यंकाः दाहसंस्कार याय्माःगु खः ।^{१७}

नेसं ७८३ या न्हवबले नं थथे हे जूगु दु । थुबले न्हवया लागी खपया नेकूत मव्वसे यलया व पन्तिया नेकूत मुंकाः न्हवं यात । थ्व इलय् जगतप्रकाश मल्ललिसे श्रीनिवास मल्लया दुश्मनी जुयाचंगु खः ।

ने.सं ७८५ स न्हवया तिथि गोलमाल जूगु खनेदु । शिवराम पुनचा नांया ज्योतिषया अनुसार द्वितीया तिथि तुत जूगु, मेपिं सकसिगु गणनाय् पारु तुत जूगुलिं बखनिम्ह बाबुजुयाके^{१८} सल्लाह काःवन । । बखनिम्ह बाबुजुया सल्लाह अनुसार पुन्हु (चौलाथ्वः १५) खुन्हु न्हवं यात ।

बृंगद्यःया न्हवं याय्बले जुजु अनिवार्य रुपं उपस्थित जुइमाः । श्रीनिवास मल्लया ने.सं. ७९३ या संवत्सर ल्हवतय् थ्व बारे नियम च्यातःगु दु । उगु नियम कथं बृंगद्यःया न्हवं, रथजात्रा, बृंगय् लितयंकीबले, बृंगं यलय् हइबले न्ह्याथें जाःगु ज्या त्वःता : जूसां जुजु उपस्थित जुइहेमाः ।^{१९} न्हवयात जुजु मदय्कं मगाःगुलिं ने.सं. ८२९ चैत्र शुक्ल पुन्हुया चान्हय् जुजु इन्द्र मल्ल सीबले कन्हय्खुन्हु न्हवं जूगुलिं जुजु मदय्कं मगानाः गोरखां योगनरेन्द्र मल्लया मथ्याःम्ह काय् महेन्द्र मल्लयात व्वनाहयाः जुजु याय्धुंकाः न्हवं यात, अले तिनि सीम्ह थनायंकल ।^{२०} तर ने.सं ८३२ या न्हवबले जुजु महेन्द्र मल्ल न्हवं जूथाय् मवसे मांम्ह राजेश्वरीदेवी लिसें येंय् वनाचंगु खः । न्हवयात जुजु मदय्कं मगाःगुलिं येंय् सःतके छवत । तर श्रीमाजु (भाष्कर मल्लया मां भुवनलक्ष्मी) व श्रीजुजु(भाष्कर मल्ल) पिसं महेन्द्र मल्ल न्हवबलय् वइमखु धकाः खबर छवयाहःगुलिं जुजु मदय्क हे चान्हय् तिनि न्हवं यात ।^{२१}

४.२.२ रथजात्राय् जुजुपिनि सहभागिता

बृंगद्यःयात नेपालय् हय्गु ज्याय् नरेन्द्रदेव जुजु थःहे प्रत्यक्ष सहभागी जुयाः अतिकं दुःख सियाः हःगु बाखं जनमानसय् प्रचार जुयाचंगु दु । उकिं जात्राय् न्हापानिसें हे जुजुपिं सहभागी जुयावयाचंगु दु । गोपालराजवंशावलीइ नं थ्व बारे उल्लेख जुयाचंगु दु । ने.सं ४५७ स बृंगद्यःयात बृंगय् लितयंकीगु जात्राय् राज्यप्रमुखया प्रतिनिधित्व यानाः ततःधपिं भारदारतलिसे देवलदेवीया काय् जगतसिंहं ब्वति काःवंगु खः ।^{२२} ने.सं ५०७ वैशाख शुक्ल चतुर्थीखुन्हु जयस्थितिमल्ल थः स्वम्हं काय्पिं (धर्ममल्ल, ज्योतिर्मल्ल, कीर्तिमल्ल) व्वनाः बृंगद्यःया जात्राय् वंगु व १४ न्ह

१६) कुलचन्द्र कोइराला, **श्री मत्स्येन्द्रनाथ**, काठमाडौं: गुठी संस्थान, विसं २०५२, पृ. ५०

१७) Wright, 1983:240.

१८) बखनिम्ह बाबुजु धैम्ह यलया बखनिम्ह (बलिम त्वालय् च्वम्ह जुजुया राजपुरोहित विश्वनाथ उपाध्याय खः । तत्कालीन इलय् तःधंगु महत्व दुम्ह थुम्ह मनु नेसं ७९१ भाद्र कृष्ण ६ खुन्हु मदगु खः । (D.R. Regmi, **Medieval Nepal vol. 3**, Calcutta: firma K.L. Mukhopadhyay, 1966, P. 83)

१९) रामजी तेवारी व मेपिं (सं.), **अभिलेख संग्रह भाग १०**, काठमाडौं: संशोधन मण्डल, विसं २०२०, पृ. ७

२०) गौतमवज्र वज्राचार्य, **अप्रकाशित दयासफू**, पूर्णिमा, पूर्णांक १२, २०२३, पृ. ३१ व Regmi III, 1966:53

२१) थ्व घटनायात गौतमवज्र वज्राचार्य पिकाःगु घटनावलीइ थुकथं च्यातःगु दु -

“सं. ८३२ चैत्र कृष्णः ॥ पादु बुग न्हवनस, एलया जुज, यस चोडाओ राजा मदयकं बुग न्हवन यात ॥ बुग यातन मवड, राजा मदयकं यात यात ॥ देवपिसारे ज्या परयातनं मवड ॥ श्रावणकृष्ण ॥ तृतीया शुक्रवार ॥ थ्वकुन्हु यलया जुजु यल वन, गुरातो यँस चोनड ।” (वहे, पृ. ३३)

२२) Vajracarya and Malla, 1985: पत्र ४९ ख

चवनावःगु खः ।^{१३} उत्तर मध्यकालय् नं थ्व चलन न्ह्यानातुं चन । मध्यकालया उत्तरार्धय् क्रिश्चियन धर्म प्रचार याय्त थन वःम्ह फादर जिसेपया वर्णन अनुसार जात्राया इलय् बृंगद्यःया छ्चाःखेरं जुजु व मूमूपिं बांडात चवनीगु खः ।^{१४}

४.२.२.१ यलया जुजुपिनि सहभागिता

ने.सं ७७५ स बृंगद्यःया जात्रा जूबले श्रीनिवास मल्ल थःहे वयाः द्यः साःवःगु खः । तर थंथछेखेलय् (थसिख्यलय्) सलं कुतुंवयाः घाःपाः जूगुलिं सिद्धिनरसिंह मल्ल वयाः द्यः साःवःगु खः । थ्व इलय् सिद्धिनरसिंह मल्ल व श्रीनिवास मल्लया उभयराज्य न्ह्यानाचवंगु खः । ने.सं ७५२ या यल बालकुमारीया देगलय् निपु गजू छ्चाःगुया अभिलेखनिसें हे उभयराज्य न्ह्यानाचवंगु उल्लेख दुसा ने.सं ७६१ या चोभाःया अभिलेख, ने.सं ७६९ या किपूया अभिलेख व ने.सं ७७३ या यलया अभिलेखय् नं उभयराज्यया उल्लेख जुयाचवंगु दु ।^{१५}

बृंगद्यःया जात्राय् जुजुपिनि उपस्थिति अनिवार्य जूसां ने.सं. ८३२ या जात्राय् जुजु महेन्द्र मल्ल उपस्थित मजू । उबलय् जुजु येंय वनाचवंगु खः । खबर छ्वःसां लिहांमवःगुलिं जुजु मदय्क हे न्हवं यात, जुजु मदय्क हे जात्रा क्वचाय्कल ।

ने.सं ८३६ या जात्राय् बृंगनिसें द्यः साःबले ऋद्धिनरसिंह मल्ल थःहे वयाः द्यः साःवःगु खः ।

४.२.२.२ यें व ख्वपया जुजुपिनि सहभागिता

ने.सं ७८३ या जात्राय् ख्वपया जगत्प्रकाश मल्लयात मव्वसें येंया प्रताप मल्लयात जक दंडगाहा (राजदण्ड ज्वनावनीपिं) व खंडगाहा (राजखड्ग ज्वनावनीपिं) छ्वयाः निमन्त्रण यात । प्रताप मल्लं निमन्त्रणा स्वीकार यानाः ब्वति काःवल ।^{१६} थ्व इलय् जगत्प्रकाश मल्ललिसे श्रीनिवास मल्लया दुश्मनी जुयाचवंगु खः । थ्व दंया ज्येष्ठ अष्टमीखुन्हु प्रताप मल्ल व श्रीनिवास मल्ल जानाः ख्वपय् आक्रमण यानाः जगज्ज्योति मल्लं दय्कूगु न्हूपुखू स्यंकाः अन चवंगु वासुकी नागया छ्यं व लुंया गजू लुटेयानाः यंकूगु खः ।^{१७}

ने.सं ७८५ या जात्राय् जगत्प्रकाश मल्ल उपस्थित जुयाः जात्रा न्ह्याकूगु खः । जगत्प्रकाश मल्लया रानीपिं नं जात्रा स्वयत् वःगु खः । तर तःधंगु वाफय् वःगुलिं द्यः सालेगु दिकाः रानीपिंत चौक्वाठय्^{१८} बास बिल । थ्व इलय् यल व ख्वपया सम्बन्ध बांलाःगु खनेदु । ने.सं ७८३ स यें व यल जानाः ख्वपय् आक्रमण यानाः लुटपाट याय्धुंकाः ख्वपया आर्थिक अवस्था तस्कं कमजोर जुल । ख्वपयात कमजोर याय्धुंकाः प्रताप मल्लं यलयात नं थःगु ल्हातय् काय्गु स्वल । श्रीनिवास मल्लयात थःथाय् सःताः छलपूर्वक बन्दी दय्केगु ग्वसाः ग्वल । तर छम्ह मनूया म्हय् बृंगद्यः दुबिनाः प्रताप मल्लया दक्व योजना श्रीनिवास मल्लयात कनावीवं श्रीनिवास मल्ल तंचायाः ख्वपया जगत्प्रकाश मल्ललिसे मिलेजुवन । जगत्प्रकाश मल्लयात यलय् सःताः थम्हं लुटे यानाहयागु दक्व लित बिल । छुं दिन थःगु दरवार य् सम्मानपूर्वक तल । श्रीनिवास मल्लं नं न्हापा सुयातं दर्शनं याकी मखुगु ख्वपया तलेजुया दर्शन यात ।^{१९}

जात्रा स्वःवःपिं रानीपिं सु सु खः सीमदु । जगत्प्रकाश मल्लया यक्व रानीपिं दु । उपिं मध्ये प्रमुखम्ह अन्नपूर्णलक्ष्मी खः, गुम्हेसिया नां ख्वपया भवानीशंकरया देगलय् चवंगु ने.सं ७८७ माघ कृष्ण १० या अभिलेखय् उल्लेख यानातःगु दु ।^{२०} जगत्प्रकाश मल्ल सीबले ९म्ह रानीपिं सती वंगु खः ।

२३) ibid, पत्र ६३क-६३ख

२४) Father Giuseppe, *Account of the kingdom of Nepal*, (Reprint), New Delhi: The India offset press 1970, p. 3

२५) Peter Burleigh, *A chronology of the Later Kings of Patan, Kailash*, Vol. IV, No. 1, 1976, pp. 33-35

२६) जात्राय् ब्वति काय्त वःम्ह प्रताप मल्लं वैशाख शुदि १२ विहिवार तःबहालय् देगलय् ४ पु गजू छ्चाःगु खः । अथेहे श्रीनिवास मल्लं बृंगद्यःयात चाकुमरि २ दाला, यःमरि १ दाला व नैक्याः पिचां (पंवालाचां थानातःगु बजिद्यां) ७ पिचा लुत । (Regmi III, 1966: 101)

२७) लीलाभक्त मुनकर्मि, *मल्लकालीन नेपाल*, काठमाडौं: रत्न पुस्तक भण्डार, विसं २०२५, पृ. ४२

२८) यलया लाय्क्यात न्हापा चौक्वाथ धाइगु खः । थ्व बारे विस्तृत जानकारीया लागी स्वयादिसँ - धनवज्र वज्राचार्य, *चौकौटदरवार*, पूर्णिमा, वर्ष १, अंक ३, विसं २०२१ पृ. ४६-५१

२९) *नेपालको इतिहास राजभोगमाला*, प्राचीन नेपाल, अंक १०, पृ. ४

३०) D.R. Regmi, *Medieval Nepal-vol.2*, Calcutta: Firma K.L. Mukhopadhyay, 1966, p. 222

४.२.२.३ शाह जुजुपिनि सहभागिता

पृथ्वीनारायण शाहं नेपाःगाः त्याके धुंकाः शाहवंशया राज्य न्ह्यात । तर मल्ल जुजुपिंसं थें श्रद्धाभक्ति तयाः तयाः शाह जुजुपिं जात्राय् न्ह्यच्युगु खनेमदु । इपिं थःपिनि शान व्यय्त जक जात्राय् वइगु खनेदु । जात्राय् जुजु, मन्त्री व भारदारत तिसावसतं छायापियाः किसि गयाः, घोडचढी सिपाहीतय्गु लश्कर ल्युने तयाः जात्रा स्वःवइगु खः ।^{३१} ने.सं ९५५ या जात्राय् धमा व आसिं त्वःधुयाः याः मन्याःगुलिं वैशाख शुक्ल २ बुधवारखुन्हु राजेन्द्र विक्रम शाह थःहे वयाः स्वःवःगु खः । कन्हय्खुन्हु विहिवार राजेन्द्रविक्रम शाह, स्वम्ह युवराजपिं, काजी भीमसेन थापा व फिरंगी (अंग्रेज) समेत वयाः छः साय्कःवल ।^{३२}

राजेन्द्र विक्रम शाहया ५ म्ह काय्पिं दु - सुरेन्द्रविक्रम, उपेन्द्रविक्रम, रणेन्द्रविक्रम, वीरेन्द्रविक्रम व देवेन्द्र विक्रम । थुपि मध्ये सु सु जात्राय् वःगु खः सीमदु । अथे हे अंग्रेज धकाः सुयात धाःगु खः सीमदु । सन् १८३३-४३ तक रेजिडेन्स जुयावःम्ह ब्रायन हजसनयात धाःगु खय्फु ।

४.२.३ बुंगद्यःयात जुजुपिनि देछा

मल्लकालय् बुंगद्यःयात राष्ट्रिय छः कथं सम्मान यानातःगुलिं बुंगद्यःयात इलय्ब्यलय् थी थी बस्तुत देछाय्गु, देगलय् निर्माण ज्या यानावीगु प्रचलन जूगु खनेदु ।

ने.सं ७८५ फागुन शुक्ल ८ रोहिणी नक्षत्र सोमवार बुंगद्यःया देगलय् प्रताप मल्लं छायातःगु छत्रया छःने श्रीनिवास मल्लं छत्र देछाल । थ्व अवसरय् ख्वपया जुजु जगत्प्रकाश मल्ल नं उपस्थित जूगु खः ।

ने.सं ७८६ माघ शुक्ल १० आइतवारखुन्हु तःबहालय् च्वंगु बुंगद्यःया देगःया क्वय् च्वंगु तय् स्वांमाः सहित लुँपौ तयाविल ।^{३३} थ्व ज्याय् थपाःजु जुयाच्वम्ह बदे हे होमकर्म यात । ख्वपया बोदान यानातःपिं सकसित ब्रम्हभोज नकल । श्रीनिवास मल्ल व चौतारा राजकुलभाजुया^{३४} पालय् थ्व ज्या जूगु खः ।

ने.सं ७९२ माघ शुक्ल खुन्हु बुंगय् च्वंगु देगलय् श्रीनिवास मल्लं थां, खलु सहित लुँया तोरण दय्काः तयाविल ।^{३५} ने.सं ८४६ वैशाख शुक्ल ११ विहिवारया दिनय् बुंगद्यःया देगः छचाःखेरं हाकुल्वहंतं सीगु ज्या जुल ।^{३६} थ्व ज्या सुनां यात धकाः उल्लेख यानातःगु मदु । तर जुजु योगप्रकाश मल्लं (ने.सं ८४२-८४९) याकूगु खय्माः ।

ने.सं ८५१ आषाढ कृष्ण ५ सोमवारखुन्हु जुजु विष्णु मल्लं बुंगद्यःयात वहःया ब्रम्हक्व देछाल ।^{३७} न्हवं याइबले बुंगद्यःया जीवन्त्यास लिकयाः थ्वहे ब्रम्हक्वय् तय्गु यानावयाच्वंगु दु ।

३१) H. Ambrose Oldfield, *Sketches from Nepal*, (Reprint) Delhi: Cosmo Publications, 1974, p. 337

३२) थ्व स्वयां निर्दे न्ह्यः ने.सं ९५३ वैशाख शुक्ल ६ बुधवारखुन्हु नं काजी भीमसेन थापा लगायत अंग्रेज समेत वयाः छः साय्कःवःगु खः ।

“...सम्बत् ९५३ ... वैशाख शुक्ल षष्ठी बुधवार थ्वकुन्हु जुजु काजि कर्णेर फिलिगि प्रभीति ओयाओ ... देओ सालकु कटक आपालं दु ।”

मोहनप्रसाद खनाल, **विसं १९०० ताकाको नेपाल**, *Sketches from Nipal*, Lalitpur: Himan Association, 1999, पृ. १२

३३) भाषा वंशावली व राजभोगमाला वंशावलीइ थ्व घटना दु, तर उकी दथुइ च्वंगु तल्लाय् लुँपौ तयाव्युगु धकाः उल्लेख यानातःगु दु ।

भाषा वंशावली - “फेरि मच्छिन्द्रनाथको देवालयका माफ तलामा सुनका छाना बनाई छत्रसहित गरी बनाई गजूर राखिदिया ।” (लंसाल, २०२३:६६)

राजभोगमाला वंशावली - “यही साल (ने.सं ७८६) तवबहालका देवालयका बिचतलामा सुनका छाना छाई सुनका छत्र सुनका पुष्प माला चढाया” (राजभोगमाला, १०:५)

३४) चौतारा राजकुलभाजु धाःम्ह चौतारा कीर्तिसिं खः । ने.सं ७८६ आश्विन शुक्ल महानवमीया दिनय् मूलचोकया जीर्णोद्धार याःगु घटना टिपोट यानातःगुली “चौतारा कीर्तिसिं राजकुल भाजु” धकाः उल्लेख यानातःगु दु । (राजवंशी, २०२०: १-२, Regmi III, 1966:77) । वंशावली कथं कीर्तिसिं धैम्ह सिद्धिनरसिंह मल्लया मथ्याःम्ह काय् खः ।

३५) भाषावंशावली (लंसाल, २०२३:७०) व राजभोगमाला वंशावली (राजभोगमाला, १०:५) स नं थ्व बारे उल्लेख दु । तर राजभोगमाला वंशावलीइ ने.सं ७०२ बियातःगु दु, गुगु संवत् पाय्छि मज्जु । बुंगया देगलय् थुकिया ताम्रपत्र हे दु -

१. श्रीलोकेश्वराय नमः ॥ मत्स्येन्द्र योगिनो मख्या शाक्ता शक्ति वदन्ति यं बौद्धालोकेश्वरं तस्मै नमो ब्रम्ह स्वरूपिणे ॥ नेपाला

२. व्हे लोचन छिद्र सप्तौ श्री पञ्चम्यां श्रीनिवाससेनः राजा । स्वर्णद्वारं स्थापितं तोरणेन सार्धं श्रीमल्लोकनाथस्थ गेहे

३. सं. ७९२ माघ शुक्ल पञ्चम्याम् । (कोइराला, २०५२:७९)

३६) भाषा वंशावली व राजभोगमाला वंशावली निगुली नं थ्व बारे समान रुपं उल्लेख यानातःगु दु तर उकी पक्ष, तिथि व बार बियातःगु मदु -

“संवत् ८४६ वैशाखमा मच्छिन्द्रनाथका देवालयमा चारैतर्फ दुंगा बसाई मिली प्रतिष्ठा गराया” (लंसाल, २०२३:७५ व राजभोगमाला, १०:९)

३७) भाषा वंशावली (लंसाल, २०२३:७६) व राजभोगमाला वंशावली (राजभोगमाला, १०:९) स थ्व बारे उल्लेख दु ।

विष्णु मल्लं ब्रम्हक्व देछाःगु खँ मनूतय्सं लिपा तकं लुमंकातःगु खनेदु । विसं १९९० या भुखाचं बुंगद्यःया देगः दुनाः थुगु ब्रम्हक्व नं ज्याख्यले मदय्क स्पृगुलिं तत्कालीन प्रधानमन्त्री जुद्धशमसेरं चैत्र महिनाय् जीर्णोद्धार यानाव्युगु खः । ब्रम्हक्वनय् कियातःगु अभिलेखय् ने.सं ९५१ स विष्णु मल्लं देछाःगु खँया नं उल्लेख यानातःगु दु । (कोइराला, २०५२:६८-६९)

४.२.४ अविश्वसनीय, अशुभ घटना व शान्तिस्वस्ति

संसारय् उज्वःगु यक्व घटनात जुयाचवनी गुकियात छक्वलं पत्याः याय्फइमखु । थौकन्हय्या विज्ञानया युग धयाचवंगु इलय् हे मनूतय्सं थुज्वःगु घटनायात विश्वास यानाः ब्वाय् जुयाचवंगु खनेदु । भन् सलंसः दँ न्ह्यः शिक्षाया प्रचार मजूनबले उज्वःगु घटना जुइबले पत्याः मयाइगु खँ हे मदु । पत्याः याय् थाकुगु घटनात टिपोट याय्गु चलन यक्व न्ह्यःनिसं हे खनेदु । गोपालराजवंशावली व मेमेगु घटनावलीइ नं उज्वःगु यक्व घटनात टिपोट जुयाचवंगु दु । अथेहे थःपिनि आस्थाया केन्द्र जुयाचवंगु देवस्थलय् छुं अशुभ घटना जुलकि अनिष्ट जुइगु भयं धार्मिक विधिपूर्वक शान्तिस्वस्ति याकूगु नं खनेदु । थुगु घटनावली सफुती नं थजाःगु आपालं घटनात दुथ्यानाचवंगु दु ।

ने.सं ७७७ स ज्यावलाख्यलय् याः न्यानाः कन्हय्खुन्हु ज्येष्ठ शुक्ल १३ या न्हिनय् द्यः साःपिं हे मदुसां रथया घःचाः तुलाः रथ न्ह्यात धकाः खँ जुल । कन्हय्खुन्हु पानेजुपिनि पालं याःवंबले रथ स्वकः ल्हुकुल्हुकु सन । थ्व दृश्य लुंगुसिंह यंग्वालं खंगु खः । अनलि द्यः बंगय् यंकैमत्यःनिबले चुकाःद्यःया धःमा क्वछुना ववं गलकं बँय् हे थियाचवन । थ्वसिवें न्हापा थथे जूगु मनूतय्सं मस्यूनि । बंगद्यः बंगय् लित यंकैत तिसा त्वकाः स्वःबले बंगद्यःया कचिलनय् तयातःगु नागमणि मदु । खवगु न्हाय्पनय् च्वंगु तलिका (न्हाय्पनय् तीगु छताजि तिसा) या सूर्यरथय् च्वंम्ह सलया म्ह व तुति छपा नं मदु । लनय् च्वंम्ह गरुड व भत्तुया त्वाः नं मदु । थुबले यलय् श्रीनिवास मल्लं शासन यानाचवंगु जुल । अथेहे बंगद्यःया रथपाःलाःत विमलसिंह नायक व दीपंकर नायक धैपिं बंगया पानेजुपिं खः । इनायलंन्हे (इलांननि) या रुपसिंह बदेनं अनहे च्वंम्ह हाकु बदेयात एषालंखु (इखालखु) या मालसिंह तेपोजया छय्ने उगु मणि अंगुली तय्के हःगु थःम्हेस्यां खनाः ल्हातय् हे कयाः स्वयागु धकाः कन । थ्व खँ यितिलंन्हे (इल्हने/नागबहाल) या निवासूर्य बदेनं जुजुयाथाय् जाहेर यात । अनलि ज्येष्ठ कृष्ण १४ खुन्हु बंगद्यःया द्यःपाःलातय् पाः हिलाचवंबले श्रीनिवास मल्ल नं द्यः दर्शन याःवंगु जुल । थुबले लाक्क तंगु नागमणि तलिकाय् हे स्वचानाचवंगु लुयावल । श्रीनिवास मल्लं उगु मणियात दथुइ तयाः छचाखेरं मेगु १२ गः मणिं चाहुइकाः बंगद्यःयात देछानाबिल । मखुगु खँ ल्हाःगुलिं रुपसिंह बदेया सर्वस्व काल, निवासूर्य बदेया छँया पाखां पिनेचवंगु दक्व सम्पत्ति जफत यात ।^{३८}

ने.सं. ७८८ पौष कृष्ण ६ बिहिवारखुन्हु तःबहालय् तयातःम्ह बंगद्यःया मिखां ख्वबि बल । न्यान्हतक पंचरक्षा पाठ याकाः यप्पा (वैष्णवी), थंथछँ (महालक्ष्मी), क्वाथछँ (बालकुमारी) मातृका द्यःपिंथाय् बलि सहित पूजापाठ याकल ।^{३९}

ने.सं. ८०० ज्येष्ठ शुक्ल ५ खुन्हु बंगद्यःया ख्वाः ब्वलावःगुलिं नेकूतय्सं रंगपूजा यानाः न्यान्हतक पंचरक्षा पाठ याकाः चान्हय् बलि बिल ।^{४०}

ने.सं ८०७ ज्येष्ठ कृष्ण त्रयोदशी प्र चतुर्दशी आइतबारखुन्हु चान्हय् बंगद्यःयात रथं क्वकाःगु इलय् पान्जुपिंत खिचां थिल, तर द्यःयात मथिल । द्यः कुबियाहःगु खःयात खिचां स्वचाः चाहल ।

ने.सं ८०७ नष्ट आषाढ कृष्ण नवमि बिहिवारखुन्हु बंगय् बंगद्यःया गथ^{४१} दुने खिचा दुहांवनाः जाकि व द्यःदेवाय् च्वंगु द्यः नयावन । उकिं त्वडेक्वडे (नन्दिकुन्दी) भैरवयाथाय् म्येय् छम्ह बलि बियाः पंचरक्षा पाठ याकल ।

ने.सं ८०८ चैत्र कृष्ण ३ आइतबार बंगद्यःयाथाय् च्वंगु वसः छुं नयाचवन । थुबले उपाध्यायपिं न्याम्हेसित

३८) थ्व दक्व घटना राइट वंशावलीइ उल्लेख यानातःगु घटनालिसे ज्वःलाः । (wright, 1983:243-44)

३९) रेग्मी व राजवंशीपिंसं पिकाःगु घटनावलीइ नं थ्व घटनाया उल्लेख दु । तर उकी व हे दिनया चान्हय् द्यःथाय् ख्वःसः वःगु घटना नं टिपोट यानातःगु दु -

“सं ७८८ पौष कृष्ण तिलसंक्रान्ति बंगदेव तववाहारस चोड देवया खोबि वव न्हिनसन्हसेनं उथ चान्हस खोब सर वव जुरो” (Regmi III, 1966:80 व राजवंशी, २०२०:३)

भाषावंशावली र राजभोगमाला वंशावलीइ नं थ्व घटनाया उल्लेख यानातःगु दुसां महिना व तिथि बियामतः । तर शान्तिस्वस्ति याःगुया तिथि बियातःगु दु -

“(सं. ७८८) श्रीमच्छिन्द्रनाथको आँखाबाट आँसु बहा आयो ... राजा श्रीनिवास मल्लले संवत् ७८८ पौषवदि १० का दिन यथाक्रमले शान्ति गराया ।” (लंसाल, २०२३:६९ व राजभोगमाला, १०:५)

४०) थ्व घटना रेग्मी व राजवंशी नं पिकाःगु दु । तर उकी वैशाख कृष्ण १२ धकाः न्ह्यथनातःगु दु -

“सं ८०० वैशाख कृष्ण १२ श्रीबुंगदेवया ख्वाल बोला वव र्थतिस लंगपूज याकर थनं कोकायाव” (Regmi III, 1966:71 व राजवंशी, २०२०:१०)

४१) ग्रन्थकूटया संक्षिप्त रुप । शिखरकूट देगःयात ग्रन्थकूट नं धाय्गु याः । (Slusser, 1998:127)

न्याता पाठ याकाः म्हतिं ५ म्ह सा दान बिल ।

ने.सं. ८१० स बुंगद्यःया बाय्म्वः कुतुंबले हतिग्र बाहाल (हौगःवहाः) या छम्ह बदेयाके द्यः वय्काः यल लाय्कूया मूचुक न्ह्यःने च्वनाः खानाच्वन । द्यः दुबिनाच्वम्ह उम्ह मनुखं जुजु योगनरेन्द्र मल्लयात सःतके छवल । जुजु वय्वं थः करुणामय जूगु व जुजुं थःत वास्ता मयासे जुयाच्वन धकाः ब्वःबिल । जुजुं देशय् च्वपिं जनतातय् वा पी मखनाः दुःख जुयाच्वन धकाः विन्ति याःबलय् करुणामयं छुं हे धन्दा काय्म्वः, जिगु सेवा बांलाक या, क्वःदःगु र थ नं छु हे जुइमखु धकाः धाल । जुजुं यदि अथे जुल धाःसा १२ पल लुंया सिखः दय्काः देछाय् धकाः कबूल यात । धात्थे रथ थंबलय् छुं हे मजुल । जुजुं नं कबूल याना थें लुंया सिखः दय्काः बुंगद्यःयात देछात ।^{४२}

ने.सं ८१२ वैशाख कृष्ण ४ खुन्हु लगंयाः न्याय्के धुंकाः प्यन्हु लिपानिसें धःमाया ख्वालं लः तिकितिकि वयाच्वन । ज्येष्ठ शुक्ल २ खुन्हु द्यः पिसालाः कन्हय्खुन्हु तकं लः तिकितिकि वयाच्वन ।^{४३}

ने.सं ८३५ वैशाख शुक्ल ६ खुन्हु नुगःयाः न्याःगुया चान्हय् बुंगद्यःयाथाय् देखे चाय्केत्यंगु इलय् छुं हे मयाय्कं अथें आसिं त्वःधुल ।

ने.सं ८४४ स बुंगद्यःया त्वाकलय् च्वंगु वहःया चाकः स्वब्यानावन । कन्हय्खुन्हु अनेक पाठ याकुसैं सादान यानाः यज्ञसहित बलि बियाः ब्राम्हण, जोशी, वज्राचार्यपिंपाखें विसर्जन यात ।

थ्वहे दय् ज्येष्ठ शुक्ल ७ खुन्हु बुंगद्यःयात बुंगय् लितयंकेत रथं क्वकाःबले खिचां थिल, बुंगय् थ्यंबले फां थिल । न्यान्हु तक यज्ञ, पाठ याकाः शुद्धि यात ।^{४४}

ने.सं ८५५ वैशाख कृष्ण ५ बिहिवार उत्तराषाढ नक्षत्रखुन्हु न्हवंदबू (लंगखेलया/बुंगया सीमदु) क्वसंनिसें हिधाः हायाच्वन ।

४.२.५ दुर्घटना

बुंगद्यःया रथ निर्माण प्रविधि परम्परागत खनेदु । गनं हे धातु मछ्यःसैं सिं, पौ, खिपः जक छय्लाः ३२ कु ताहाकःगु रथ दय्कीगुलिं तस्सकं भ्यातुइ । प्यचाः घःचालं उलिमछि भ्यातुगु बोभ फय्मालीगुलिं बुंगद्यःया रथजात्रा न्ह्याबलें जोखिमपूर्ण जुयाच्वनी । उकिसनं चीव्यागु लय् सालाः फःहिके मालीगुलिं न्ह्याबलें हे रथ क्वःदलीगु सम्भावना दयाच्वनी । रथ निर्माणया पुलांगु शैली व गुगुं नं इलय् तःधंगु दुर्घटना जुइफुगु सम्भावनां यानाः हे दक्षिण एशियाया मेमेगु रथयात्रा मध्ये बुंगद्यःया रथयात्रा पृथक व विशेष जुयाव्यूगु दु ।^{४५}

४२) थ्व घटनाया उल्लेख मेमेथाय् नं जुयाच्वंगु दु । तर देवमाला वंशावलीइ जुजुं देछाःगु सिखःया तौल ४८ तोला धकाः बियातःगु दु । न्हापाया नाप अनुसार १ पल = १८ तोला जुइ । (Regmi II, 1966:521)

“अघि संवत् ८१० साल योगनरेन्द्रका पालामा श्री मत्स्येन्द्रनाथको यात्राको रथ ढल्यो र राजाले सोचगरिरहेका थियो त्यही वखत ओ श्री मत्स्येन्द्रनाथ १ मानिसको शरीरमा प्रवेश भै दरवारमा आई तिमिले कोही सुता नलिन रथ आफै उठछ भनी गयो र राजाले यो कुरा पक्का हो भने सुन तोला ४८ को गहना चढाउँला भनी भाकल गयो र देवता भिकी बाटोमा राखी काठको टेवा राखी डोरीले तान्दा सदै भै उठी आए यात्रा पनि चलाएपछि आफूले भाकल गरेको तोला ४८ सुनको सिक्रि बनाईदिए ।”

(योगी देवीनाथ (सं.), **देवमाला वंशावली**, काठमाडौं: सूरशम्सेर ज.वा.रा., विसं २०१३, पृ. ३७)

तर छत्रवहादुर कायस्थ पिकाःगु घटनावलीइ द्यः वःम्ह मनु ज्याबहाःयाम्ह धकाः बियातःगु दु । (छत्रवहादुर कायस्थ (न्ह्यः), **बुंगद्योया रथजात्राया**

घटनावली- ३, नेपाल संस्कृति, ल्याः १७१, नेसं १९२४, पृ. ७)

४३) भाषावंशावली - “यही साल (संवत् ८१२) मच्छिन्द्रनाथका बांग्यामुहाको भैरवका मुखबाट पसिना चुहुँदा चौथो दिनमा सहरका उत्तरपट्टि अग्निप्रवेश भै धेरै घर जलाया ।” (लंसाल, २०२३:७२)

राजभोगमाला वंशावली - “यही साल (नेसं ८१२) मच्छिन्द्रनाथका ढलमाको भैरवका मुषबाट पसिना चुहीयो ।” (राजभोगमाला, १०:७)

४४) “संवत् ८४४ ज्येष्ठ शुक्ल ७ का दिन मच्छिन्द्रनाथका रथबाट ओह्लाल्दा कुकुरले छोयो । फेरि बुद्धमती पुण्यापछि सुंगुरले छोयो र प्रायश्चित्त गराया ।” (लंसाल, २०२३:७५ व राजभोगमाला, १०:८)

४५) Bruce Owens, **The Politics of Divinity in the Kathmandu Valley: The Festival of Bungadya / Rato Matsyendranath**, Unpublished Ph.D. Dissertation, Columbia University, 1989, p. 180

४.२.५.१ रथया दुर्घटना

रथजात्राया भवलय् दकले अप्वः दुर्घटना जुइगु हे आसिँ (निचाः घःचाः स्वाइगु धुरा/Axle) त्वःधुइगु खः । थौकन्ह्य् धातुया आसिँ छ्यलेगु याःसां न्हापा धातुया प्रयोग याय्मज्यूगु मान्यतां यानाः सिँया आसिँ तइगु खः । घः सालीगु लँपु (चांगल) या अवस्था बांमलाःगुलिं घःचाः तुनीगु व रथ भेतबुलीगु (भ्यलुयाः वनीगु) घटना नं यक्व जूगु खनेदु । ने.सं ७७५ स घः बंग्य् लितयंकेत सालायंकूबले ज्येष्ठ शुक्ल १२ मंगलवार नखु खुसि लिक्क रथ थानाः न्ह्यःने नं साले मफुत, ल्यूने नं साले मफुत । अथे जूगुलिं कन्ह्य्खुन्हु बुधवार घःयात रथं क्वकयाः खतय् तयाः बंग्य् यंकेमाल । ने.सं. ७८६ (सफू ल्ह्यःम्हेस्या गल्लीं ने.सं ८८६ च्यातःगु) ज्येष्ठ कृष्ण १० खुन्हु ज्यावलख्यलय् घःपिसाःगु इलय् ४पु आसिँ त्वःधुल । आसिँ त्वःधूसां घः लुयायंकाः जूसां याः न्यायकल ।

बाय्म्वः कुतुंवनीगु घटनायात अशुभ लक्षण कथं काय्गु याः । बाय्म्वलं बँय् थिलकि देशय् उथलपुथल जुइ धैगु जनविश्वास दु । ने.सं. ८१० या रथजात्राय् थितिं ज्यावलाख्यलय् सालायंकूबलय् तःफाःल्वहं पुलाः वनेधुंकाः रथ भ्यलुयाः बाय्म्वः कुतुंवन । स्वःवःपिं मनूत सकलें ततःसलं हाल, गुलिं ख्वल । सकलें आः छु जुइ धकाः ग्यात । घःयात रथं क्वकयाः रघुनाथ धैम्हेस्या फल्चाय् दक्षिणपाखे स्वकाः तयातल । फल्चाया छचाःखेरं कापतं खुयातल ।

ने.सं ८११ वैशाख शुक्ल १२ स घः सालाः नुगलय् थ्यंकाः फःहीकूबलय् धेचुलाः रथया साहा दक्व स्यंगुलि कन्ह्य्खुन्हु रथ हे पीमाल । घःयात रथं क्वकयाः नुगःहिंति फुसय् च्वंगु फल्चाय् तयाः हाकनं रथ दयकल । रथ तयार जुइधुंकाः पूजापाठ याकाः बलि बिल ।^{४६}

आसिँ त्वःधुलाः उबलय् यक्व हे दुःख ब्यूगु खनेदु । ने.सं ८१० स बंगं सालाहःबलय् थाय्थासय् यक्व हे आसिँ त्वःधुल । लगंख्यलय् थ्यंबलय् ४४ न्हु बित ।

ने.सं ८३६ स बंगं साःबलेनिसें लितयंकूगु अवधि दुने मुक्कं ३० पु आसिँ त्वःधुल ।

ने.सं ८४६ स थितिं ज्यावलाख्यलय् तक साःगु इलय् ३० पु आसिँ त्वःधुल ।^{४७} आसिँ त्वःधुयाः बंगद्यःया मूर्ति न्ह्यःने भवसुयाः चुल्यां चुयाच्चन, घःया वा पिहांवल ।

ने.सं ८४७ स रथजात्राया अवधिइ ३४ पु आसिँ त्वःधुल ।

रथ स्यनाः याः मन्याःगु कारणं इलय्ब्यलय् बलि ब्यूगु, पाठपूजा याकूगु घटनात नं दु । नेसं ८०२ स घः सालाहयाः वंलाबहाः (उजोतदेव विहार) न्ह्यःने थ्यंबले आसिँ त्वःधुल । कन्ह्य्खुन्हु छकूचा जक सालेवं हाकनं आसिँ त्वःधुलाः याः मन्यात । कन्ह्य्खुन्हु म्येय् छम्ह बलि बिल । लगंख्यलय् मांसिमा चाःहीके धुंकाः आसिँ त्वःधुयाः रथ स्यन । श्रीनिवास मल्लं विद्वान्तय्के सल्लाह कयाः मणिमण्डपय् नवग्रहया दान बिल । आइतवार, मंगलवार व शनिवार सा दान बिल । बालकुमारी, महालक्ष्मी व लोडेकोडे भैरवयाथाय् दुगु बलि बियाः चण्डी, पंचरक्षा पाठ याकल ।

नेसं. ८५५ स विष्णु मल्लया राज्यकालय् रथ क्वःदःबले ६४ बलि बियाः सहस्राहुति यज्ञ याकाः बंगया वज्राचार्य भिक्षु न्याम्हेसित ३^{१/२} रोपनी वुँ दान बियाः पंचरक्षा पाठ याकल ।

४.२.५.२ रथया कारणं ज्यान वंगु

बंगद्यःया रथजात्रा जोखिमपूर्ण जूगुलिं इलय्ब्यलय् रथं क्यलाः, रथं मनू कुतुंवयाः ज्यान वंगु घटनात जूगु दु । ने.सं ७८७ स बंगद्यः ज्यावलाख्यलय् सालायंकूबले घःचालं क्यलाः थंबु जुगिजुया काय् गुण सिंत्यारया छय् व खालाछें (खाल्छें)या पाकःया काय् यानाः स्वम्ह मनूत सित । मेपिं १३ म्ह घाःपाः जुल ।

ने.सं ७९२ चैत्र कृष्ण ११ शनिवार रथय् ज्या यानाच्चंम्ह चलपोत (चपत त्वाः) या यंग्वाः छम्ह रथया बातं कुतुंवयाः छयं तज्यानाः सित ।

४६) थ्व घटनाया बारे रेग्मी पिकाःगु घटनावलीइ नं न्ह्यथनातःगु दु । तर घटना जूगु थाय् गाःबहाः बियातःगु दु -

“सं. ८११ वैशाख शुक्लः ॥ द्वादशी हस्तनक्षत्र बुधवार ॥ थ्वकुन्हु जलया बुगदेव गारबाहारस भेतबुतर, देव खतन कोकायाव, रथ पियाओ, हनौ रथचिडाओ देवपुत तयाओ देवरथस थडाओ यातडाकर ॥” (Regmi III, 1966:35)

४७) रत्नराज वज्राचार्यया घटनावलीइ आसिँ त्वःधूगुया ल्याः मेकथं हे बियातःगु दु -

“थुगु साल (नेसं ८४६) बंग देशनं यलदेश लगंजात्रा तकया आकसि १० तोधुल बंगे जावला जात्रा तकया जंमा २३ तोक धुल आःसिं ...”

(वज्राचार्य, १०९९:३८)

ने.सं ७९८ वैशाख शुक्ल पंचमी प्र षष्ठी मंगलवार पूच्य बुंगद्यःया घःचालं १२ म्हेसित क्यल । उपिं मध्ये नःबहाःया रामचन्द्र, बुबहाःया जखे बन्दे, अदिका बन्देया काय, सिबहाः कलंछेंया कनकज्योति बदे, गाःबहाःया गुणदेव यानाः न्याम्ह सित, मेपिं मसित ।

ने.सं ८११ वैशाख शुक्ल १ बुंगद्यः रथय् तःगु दिनय् घःचाःयात व्यूगु बलि पूजाय् च्वंगु नसा नयाच्वंम्ह माखिचा घःचालं क्यलाः सित । तर खिचाया हि छफुति हे मवः ।^{४८}

ने.सं ८२१ ज्येष्ठ कृष्ण (बछलागाः) १ खुन्हु सुथ न्हापनं द्यः साःबले खिचा छम्ह घःचालं क्यलाः सितः ।

ने.सं. ८२८ या जात्राय् बुंगद्यःयात रथय् तय्धुंकाः पताः छाःगु इलय् मरिं (यःमरिं) लूबले यंग्वाः छम्ह कुतुंवयाः सित ।^{४९}

३.२.५.३ चुकाःद्यः मिंनःगु

ने.सं ८३६ स ऋद्धिनरसिंह मल्लया पालय् बुंगद्यःया रथ ज्यावलाख्यलय् पिसाले स्वयां स्वन्हु न्ह्यः चुकाःद्यःया रथ मिं नयाः द्यः तयातःगु कोठा स्वयां च्वय्या ब्व दक्वं छवल ।^{५०}

४.२.६ दैवी घटना

ने.सं ७७५ स सुथय् वाफय् वयाः बुंगद्यःया दक्षिणपाखे च्वंगु दथुइ लाःगु कचादेगलय् गजूयात कुइकातःगु स्वतँ छत्र मध्ये च्वय्च्वंगु छत्र कुतुंवल । थ्वहे दय् ग्रामखेलय् थ्यंबले आसिं त्वःधुलाच्वंगु इलय् नं वाफय् वल ।

ने.सं ७७६ फागुन कृष्ण ३० खुन्हु तःबहालय् च्वंगु बुंगद्यःया देगलय् नसंचा इलय् हे इमा जूगुलिं गजुली च्वंगु गजांकुश व चक्र त्वःधुलाः कुतुंवल ।^{५१}

ने.सं ७८५ स द्यः सालाहयाः तवदेवर^{५२} क्वसं थ्यंबले आसिं त्वःधुलेवं तःधंगु वाफय् वयाः उत्पात जुल । द्यःया रथ तकं तस्वाके मफुत ।

ने.सं ८१५ या न्हवंबले महाविकार फय् वयाः दिक्पताः निपु फसं पुइका यंकल, इलां नं प्वाःगन । थ्व घटना योगनरेन्द्र मल्लया पालय् जूगु खः ।

ने. सं ९५९ बछलाथ्वः ४ स श्री ५ राजेन्द्रविक्रम शाहया पालय् बुंगद्यःया रथ सालेवं प्वं गात ।

४८) छत्रबहादुर कायस्थं न्ह्यब्वयादीगु घटनावलीइ थ्व बारे अझ स्पष्ट जुइक वियातःगु दु -

“श्रयोस्तु संवत् ८११ वैशाख शुक्ल १ कृतिका नक्षत्र, शोभन योग, आदित्यवार थ्वकुन्हु श्री ३ आर्यावलोकितेश्वर रथस थड दिन जुरो । ... सालतुनं विज्यानाव घलचाको वलि न्हथुचाकन नलो, लिथुचाकन मनवनि, अतलस डाव, घलस हाकु खिचान नयाव चोड बेलस सालाव लिथुचाकन खिचा नयाव कोहा जुको वन ।” (कायस्थ, १७१:८)

४९) गौतमवज्र वज्राचार्य पिकाःगु थ्यासफुती पताः छाःम्ह मनू कुतुंवयाः सीगु धकाः न्ह्यथनातःगु दु -

“सं ८२८ वैशाख शुक्ल ॥ पादु शनैश्चरवार ॥ थ्वकुन्हु एलया बुगदेवया रथस पताप छार वडम्ह रथन कुतिडाओ छम्ह सिक ॥” (वज्राचार्य, २०२३:२९)

५०) घटनावली सफू ल्ह्यःम्हेस्यां थ्व घटना निथाय् न्ह्यथनातःगु दु । पत्र ३९ स नेसं ८३६ वियातःगु दुसा पत्र ४३-४४ स नेसं ८३८ वियातःगु दु ।

ऋद्धिनरसिंह मल्लया पालय् थ्व घटना जूगुलिं नेसं ८३८ धकाः वियातःगु पाय्छि मजू । छाय्कि नेसं ८३७ ज्येष्ठ कृष्ण अमाइखुन्हु ऋद्धिनरसिंह मल्ल सीगु खः । रत्नराज वज्राचार्यया घटनावलीइ नं नेसं ८३६ हे वियातःगु दु ।

“८३६ वैशाख कृष्ण अमाई पर जेष्ठ शुक्ल पारु वृहस्पतिवारे थ्व खुन्हुया रात्रीया प्रथम पहर जाव बेलस श्री जटाधारी लोकेश्वरया रथः मिंनल थँति तोलस श्री २ ऋद्धिनरसिंहया पर्यायस ...” (वज्राचार्य, १०९९:३७)

५१) राइट वंशावलीइ मलः जुनाः थ्व घटना जूगु व गजुली च्वंगु गजांकुश व चक्र कुतुंवंगु मखसे ध्वजा कुतुंवंगु धकाः उल्लेख यानातःगु दु -

'In N.S. 776, early in the morning of the 15 th of Phagun Badi, the gajura of the temple of Bug-devata in Tava-Bahal was struck by lightning and the flag fell down.' (wright, 1983:242)

५२) गरुडनारायणया थ्व देगः नेसं ७७६ स सिद्धिनरसिंह मल्लं दय्कूगु खः । (wright, ibid) थ्व देगः थौकन्हय् मदय्धुंकां चिकिचावःगु टेराकोटाया देगलय् थ्व धः तयातःगु दु । थ्व देगः थौकन्हय् यल मंगलं हौगल् वनेगु लँसिथय् खवय् पुलांगु यल नगरपालिकाया ठीक पश्चिमय् दु । (तुलसीलाल सिंह, नेसं ७७६ स बुंगद्यो सम्बन्धित जूगु निगू घटना, कुलां, १९:५८)

४.२.७ मेमेगु घटनात

थ्व सफू मूलतः बृंगद्यःया जात्रा सम्बन्धी सफू खःसां बृंगद्यःलिसे सम्बन्धित घटनात बाहेक मेमेगु नं छुं छुं घटनात टिपोट यानातःगु दु । तर उपिं घटनातयगु टिपोट सफूया अन्तपाखे जक यानातःगु दु ।

ने.सं ७८७ श्रावण शुक्ल्य श्रीनिवास मल्लया लागि जयश्री महाविहार (जोथाबहाः) या जोधाजुं लुंया सिंहासन देछाल । सुयातं थ्व सिंहासन माल धाःसा बालं काय्फइगु व्यवस्था यानातःगु दु ।^{१३}

ने.सं ८१२ या सिथिनखःखुन्हु न्हिनय् यलया चोभु (ईबही लिक्क च्वंगु थाय्) निसें च्यासःत्वाः तक मिं नयाः ३ म्ह मनू सित । थुखुन्हु हे गोकर्णया क्वाठ, हातपात द्यः सहित बच्छि इलाकाय् मिं नयाः ११ म्ह सित ।^{१४}

ने.सं ८२४ स लगंख्यल्य च्वंगु मांसिमाथाय् दोलंमाजुया देगः दय्कल । लाय्कूया चुकय् ल्वहंतं सियाः ल्वहंखाता, लुंहीति, ल्वहंदेगः व लुंया द्यः नं दय्कल । थ्वहे दय्कल यलया चाखाबाहा (चाबहाः) स बार्दली दय्कल ।

ने.सं. ८३६ स ऋद्धिनरसिंह मल्लया पालय् महामारी न्यनावन । महामारीया कारणं ल्याःखानाः ल्याःख्याय् मफय्क मनूत सित ।^{१५}

ने.सं. ९३७ स तःधंगु फय् वयाः स्वयम्भूया यःसिं त्वःधुल ।

ने.सं. ८४४ स क्वन्तिया गौरीकुण्डं लापाय् थहांवल ।^{१६}

ने.सं. ९६० वैशाख शुक्ल ४ स न्हिनय् तःधंगु वाफय् वयाः न्यातपौ देगःया पलिइ तयातःगु लुंया निगू धोर फसं पुइकल । खास्ति चैत्यया चकुरी (हर्मिका) मध्ये निथाय्वा लुंपौ पुइकल । नुवाकोटया भैरव मन्दिरय् च्वंगु लुंपौ नं फसं फुइकल । थ्वहे दय्का अक्षय तृतीयाया दिनय् राजा सुरेन्द्रविक्रम शाहया इहिपा निम्ह रानीपिलिसे ल्हुतिइ जुल ।^{१७}

ने.सं. ९६७ भाद्र शुक्ल ४ सोमबारखुन्हु बृंगद्यःयात रथं क्वाकाःगु थासय् भालु वयाः घः क्यलाच्वंम्ह मिसा छम्हेसित न्यानाः स्यानाविल । उम्ह भालुयात चापापाष धाःगु थासय् बन्दूकं कय्काः स्यानाविल ।

ने.सं. ९६८ मंसीर शुक्लया सनिलय् ओकुबहालय् मिसाम्ह खिचा छम्ह व मिजंम्ह खिचा निम्ह यानाः स्वम्हं गथः चिनाच्वन । थ्व घटना खपिं १०/२० म्ह मनूत न्हापा थथे जुल धाःगु न्यनेमखनि, स्वय्मखनि धकाः आश्चर्य चायाच्वन ।

५३) घटनाया टिपोट याःम्हेस्यां थ्व बारे न्यनातःगु दुसां पूर्वक जानकारी मदगुलिं अपूर्ण जुइक टिपोट यानातःगु दु । सिंहासनया अभिलेखय् थुकिया बारे बांलाक उल्लेख यानातःगु दु -

१. श्रेयोऽस्तु ॥ सम्वत् ७८७ श्रावणमास शुक्लपक्षे अष्टम्यान्तिथौ गुरुदिने ॥ थो कोन्हु श्रीश्रीजयश्रीनिवासमल्ल प्रभु ठाकुरयात, वकुबाहार महाबोधिगृह ॥ साक्यवंश श्रीजोधाजुसन पिण्डपात्र दान याडन सुवर्णरचित सिंहासन, कदम्बवृक्षसहित दुंता ॥ सुनानो थ्व सिंहासन डरसा म्हं विद्या बाल बियाव काय दो ॥ शुभं

२. पुन भाषा सिजक्रमि, सिंक्रमि, नेपरकयात बियमार मो टं २ (तेवारी भाग ६, २०१९:१२)

थ्व सिंहासन पाटन संग्रहालयस च्यातःगु दु । दय्कदसं ज्यापुन्हिखुन्हु कृष्ण मन्दिर क्वसं सिद्धिनरसिंह मल्लं च्यातःगु पौभाः नापनापं थ्व सिंहासन नं च्यातःगु चलन दु ।

५४) रेग्मीया घटनावलीइ नं थ्व घटनाया उल्लेख दुसां यलया मिं नःगु त्वाःया नां व मानवीय क्षति बारे न्ह्यथनातःगु मदु -

“सं ८१२ ज्येष्ठ शुक्ल ॥ षष्ठी पुष्यनक्षत्र, बुधवार, थ्वकुन्हु गोकर्ण बादेश मिदड, हातपातदेव मिनयाओ मरुव ॥ यलस पेटवार मिनओ ॥”

(Regmi III, 1966:36)

५५) रेग्मीया घटनावलीइ थ्व बारे विस्तृत वर्णन दु -

“संवत् ८३६ चैत्रनिसें, यदेशस कतर्कासित, महामारी बिज्याडाव, थ्वनलि आषाढ श्रावण, न्हिनम्हं १०० शतछि शतछि नीयम्ह १२० त्वं सितधाल यंस ॥ थ्वनलि यलस आषाढनिसें, छेखालिसे सकभेंतडनक सिक ॥ आश्विन कार्तिकनं, न्हिन शतछि च्याम्ह १०८ जिम्ह ११० धाले सिक ॥ थ्वनलि षष्ठससिक, थनसिक थ्यं, पौगावि यनंमफो, पुलुबियनं मफो, व्यवहार बिचार संचार छतायाकं मदस्य वव ॥ थथिग्व उत्पात, सिया धाव डेना धावंमदु । ... ” (Regmi III, 1966:128)

५६) भाषावंशावली (लंसाल, २०२३:७५) व राजभोगमाला वंशावली (रागजोभमाला, १०:८) स नं थ्व बारे उल्लेख दु ।

५७) खास्ति चैत्यया चकुरी (हर्मिका) अःपां दय्कातःगु व हर्मिकाया च्वय् तोरण नं तयातःगु मदु । चैत्यया त्रयोदशभुवन नं अःपां हे दय्कातःगुलिं घटना टिपोट याःम्हेस्यां चकुरीया लुंपौ पुइकल धकाः छु धाय्त्यंगु खः प्रष्ट मजू । छगू वंशावलीइ थ्वहे घटना न्ह्यव्यातःगु दु, तर उकी फय्कःगु दिन चैत्र शुक्ल पूर्णिमा बियातःगु दु -

“(सम्वत् १८९७ चैत्र शुक्ल) पूर्णिमाका दिन ठूलो बतास आई नुवाकोटका भैरवको सुनको छानाको सुनको पाता दुबैपट्टिका समेत बतासले उडाई लगी ६/७ पाता उडाई असौ बारीसम्म पुऱ्याया । वैशाख शुक्ल तृतीया सोमवारका दिन सुरेन्द्रविक्रम शाहका विवाह गर्न कान्तिपुर देखि साइत गरी बालाजू पुगी जन्ती पर्सन तयार भयाको वेलामा ठूलो बतास आई ठूला ठूला असीना पानीपरी धूमधाम भयो । ... फेरि खास्ती चैत्य पूर्व र दक्षिण दुइपट्टि उखेली खसालिदियो । ... ” (शर्मा, ६:२१)

४.२.८ बुंगं चः सालाहःगु

वंशावली कथं न्हापां दँयदँसं बुंगय् हे रथ दय्काः यलय् सालाहङ्गु व हाकनं बुंगयत्तुं लितयंकीगु खः । यलय् जात्रा सिधयाः लितयंकीगु ई जुइबले वा वङ्गुलिं नखुखुसि छिके थाक्याः नरेन्द्रदेवया काय् वरदेवं १२ दँय् छकः जक बुंगं सालेगु व्यवस्था यानाबिल । तर उपलब्ध प्रमाणया आधारय् विश्लेषण यानास्वयंबले थ्व धापू पाय्छि मजू । थुगु घटनावली ग्रन्थय् बुंगं साःगु धकाः वियातःगु मिति थुकथं दु -

- १) नेसं ७७५ (पत्र १)
- २) नेसं ८०१ (पत्र २२)
- ३) नेसं ८१३ (पत्र ३६)
- ४) नेसं ८२१ (पत्र ३७)
- ५) नेसं ८३६ (पत्र ३९ व ४३)
- ६) नेसं ८४८ (पत्र ४७)
- ७) नेसं ९५५ (पत्र ५१)

थन ने.सं. ८०१ धुंकाः ने.सं ८१३ व ने.सं ८३६ धुंकाः ने.सं ८४८ या जात्राय् जक पाय्छि १२ दँ लिपा बुंगं सालाहःगु खनेदु । मेमेगु इलय् प्रत्येक १२ दँय् छकः बुंगं सालेगु हिसाबं वयाच्चंगु खनेमदु । शायद उगु इलय् दँयदँसं हे बुंगं सालाहङ्गु जुइमाः । १२ दँय् छकः जक बुंगं सालेगु प्रचलन गुबलेलिसें जुल धैगु खँ सीमदुनि । मुनीन्द्रत्न वज्राचार्यया कथं श्रीनिवास मल्लया पालय् ने.सं ८०१ निसें १२ दँय् छकः बुंगं सालेगु परम्परा न्ह्याःगु खः ।^{५८} तर नेसं ८१३ धुंकाः नेसं ८२१ स हे हाकनं बुंगं सालाहःगु प्रमाण दुगुलिं वय्कःया धापू पाय्छि मजू ।

५८) मुनीन्द्रत्न वज्राचार्य, नेपालका चार प्रसिद्ध करुणामय लोकेश्वर, काठमाडौं: प्रमोदहर्ष वज्राचार्य, विसं २०५८, पृ.२१

उपसंहार

नेवाःतयसं हनावयाच्वंगु यक्व नखःचखः जात्रात मध्ये बृंगद्यःया जात्रा अतिकं प्रसिद्धगु जात्रा खः । बृंगद्यःया रथजात्राया भवलय् जुइगु थीथी घटनां देय्या भविष्य गथे जुइ धकाः संकेत याइ धैगु धारणा जनमानसय् व्याप्त जुयाच्वंगु दु । थ्वहे धारणा अनुरूप जात्राया भवलय् जुइगु चिचीधंगु घटनाया तर्क टिपोट यानातयगु चलन जुल । उक्तं हे टिपोट यानातःगु सफूत मध्ये 'बृंगदेवया घटनावली' सफू नं छगू खः ।

राष्ट्रिय अभिलेखालयस सुरक्षित जुयाच्वंगु थुगु थ्यासफुती मुक्कं ५६ पत्र दु । सफुती देवनागरी लिपिया प्रभाव यक्व हे खनेदु । सफू ल्ह्यःम्ह मनू व च्वःगु मिति बियातःगु मदुसां बृंगया इन्द्रमुनियाके च्वंगु सफुतिं ओकुबहालय् च्वंम्ह सुं छम्हेस्यां ल्ह्यःगु खय्फु धकाः अनुमान याय्छिं । सफुती नेसं ७७४-९७९ तकया मुक्कं १९७ दँया घटना दुथ्यानाच्वंगु दु ।

बृंगद्यःया घटनालिसे सम्बन्धित यक्व सामग्रीत पिदने धुंकूगु दु । तर उपिं सामग्रीतयगु उचित ढंगं व्याख्या विश्लेषण जुयाच्वंगु मदुनि । उकिं थन बृंगद्यःलिसे जक सम्बन्धित घटनात मुंकाः च्वयातःगु थ्यासफूया विश्लेषण यानाः सम्पादन याय्गु ज्या जूगु खः । सम्पादन प्रक्रियाय् तुलनात्मक अनुसन्धान विधिया प्रयोग जूगु दु । सफुती दुथ्यानाच्वंगु घटनात मेमेगु घटनावली, वंशावली व अभिलेखय् उल्लेख जूगु खँलिसे तुलना यानाः पाःगु थासय् निगूया दथुइ दुगु भिन्नता न्ह्यब्वय्गु ज्या जूगु दु । घटनातय् 'बृंगद्यःया न्हव', रथजात्राय् जुजुपिनि सहभागिता, बृंगद्यःयात जुजुपिनि देछा, अविश्वसनीय, अशुभ घटना व शान्तिस्वस्ति, दुर्घटना, दैवी घटना, मेमेगु घटना व बृंगद्यः सालाहःगु' यानाः ८ गू विषयय् ब्वथलाः विश्लेषण जूगु दु ।

थ्व सफुती मौलिकताया अभाव खनेदु । यक्व थें घटनात मेमेगु वंशावली व घटनावली सफुती उल्लेख जुयाच्वंगु खँलिसे ज्वःलाः । सफू ल्ह्यःम्ह मनुखं यक्व थासय् गल्ती यानातःगु दु । संवत् च्वय्गुली गल्ती, नेपाललिपिया वर्णय् अशुद्धता लिसलिसें विषयगत ज्ञान मदुगुलिं यक्व थासय् अस्पष्ट जुइक ल्ह्ययातःगु दु । सफूया अध्ययन लिपा खनेदुगु तथ्यत थुकथं दु -

१) थौकन्हे बृंगद्यःया रथ थति त्वालय् थ्यने धुंकाः नैक्यालं लुइगु चलन दुसां सफुती गनं हे नैक्यालं लूगु घटनाया टिपोट जुयाच्वंगु मदु । तर नेसं ८२१ स लगंयाः न्याःगुया कन्हय् वैशाख शुक्ल १५ खुन्हु मरिं लूगु घटना उल्लेख जुयाच्वंगु दु । थन मरि धकाः 'यःमरि व चतांमरि' यात धाःगु खय्माः । मरिया थासय् नैक्यालं लुइगु चलन गुबलेनिसें जुल धैगु खँ सीमदुनि ।

२) थ्व सफुती रथ ज्यावलाख्यलय् थ्यंके धुंकाः भोटो क्यनीगु जात्राया बारे गनं हे उल्लेख यानातःगु मदु । बाखनय् भोटो जात्राया प्रचलन बारे न्ह्याक्व हे पुलांगु धकाः न्ह्यथनातःसां उपलब्ध प्रमाणया आधारय् विश्लेषण यानाः स्वयंबले बाखनय् सत्यता मदु धकाः सीदःवइ । यदि भोटोजात्रा न्हापांनिसें दुगु खःसा उलि महत्वपूर्णगु पक्षयात घटना टिपोट याःम्हेस्यां त्वःफिकी मखुगु जुइ । भोटोजात्रा शाहकालय् तिनि तनेहःगु संस्कृति जुइफु ।

३) बृंगद्यःया बाखं अनुसार नरेन्द्रदेवया काय् वरदेवं १२ दँय् छकः जक बृंगं द्यः सालाहय्गु प्रचलन न्ह्याकूगु खः । तर थ्व सफूया अध्ययन लिपा थ्व बाखं नं असत्य साबित जूगु दु ।

बृंगद्यःया बारे यक्व हे अध्ययन अनुसन्धान जुइधंकूसां थ्व विषय हे तस्सकं व्यापक जूगुलिं अभ् नं यक्व अनुसन्धान जुइ ल्यंदनि । बृंगद्यःया रथया प्रतीकात्मकता, बृंगद्यः नाप सम्बन्धित गुथि, रथ दय्कीपिं मनूत व रथ दय्कीगु प्राविधिक पक्ष, द्यः सालीगु लँपु आदिया बारे दुयंक बिस्कं हे अनुसन्धान याय्गु ज्या ल्यंदनि । थ्व बारे भविष्यय् अभ् नं ज्या जुयावं वनीतिनि धकाः आशा याय्छिं ।

लिधँसा

नेपालभाषा

- कायस्थ, छत्रबहादुर (नृत्य.), “बुंगद्योया रथजात्राया घटनावली-३”, **नेपाल संस्कृति**, ल्या: १७१, नेसं.११२४, पृ. ७-८
- तमोट, काशीनाथ, “नेपालसंवत्सरस तने(ने.सं.पूर्व) छयलाया छगू दसु”, **देशय्मरु भ्याः**, ल्या: ३१०, नेसं.११२०, पृ. ३
- तुलाधर, प्रेमशान्ति, **नेपालभाषा साहित्यया इतिहास**, यें : नेपालभाषा एकेदमि, नेसं. ११२०
- वज्राचार्य, आशाकाजी, **बुंगद्यो नेपाले हःगु खँ** (निगूगु संस्करण), यल :आशाकाजी वज्राचार्य, नेसं. १०८७
- वज्राचार्य, रत्नराज, **बुंगद्योया रथ यात्राखँ**, यल : रत्नराज वज्राचार्य, नेसं. १०९९
- सिंह, तुल्सीलाल, “ने.सं. ७७६ स बुंगद्यो सम्बन्धित जूगु निगू घटना”, **कुलां**, ल्या: १९, नेसं. ११२७, पृ. ५८-६१

नेपाली

- कोइराला, कुलचन्द्र, **श्रीमत्स्येन्द्रनाथ**, काठमाडौं : गुठी संस्थान, विसं. २०५२
- खनाल, मोहनप्रसाद, “वि.सं. १९०० ताकाको नेपाल”, **Sketches From Nipal (Bulletin)** Lalitpur : Himal Association, 1999, पृ. १२-१९
- तेवारी, रामजी व मेपिं, **अभिलेख संग्रह भाग ६ व १**, काठमाडौं : संशोधन मण्डल, विसं. २०१९-२०
- “नेपालको इतिहास राजभोगमाला”, **प्राचीन नेपाल**, अंक १०, विसं. २०२६, पृ. १-२४
- मुनंकर्मी, लीलाभक्त, **मल्लकालीन नेपाल**, काठमाडौं : रत्न पुस्तक भण्डार, विसं. २०२५
- योगी, देवीनाथ, **देवमाला वंशावली**, काठमाडौं : सूरशम्सेर ज.ब.रा., विसं. २०१३
- राजवंशी, शंकरमान (सं.) **ऐतिहासिक घटनावली**, काठमाडौं : वीर पुस्तकालय, विसं. २०२०
- लेभी, सिल्भा, **नेपाल**, अनुवादक : डिल्लीराज उप्रेती, ललितपुर : हिमाल किताब, ई.२००५
- लंसाल, देवीप्रसाद, (सं.) **भाषा वंशावली भाग-२**, काठमाडौं : नेपाल राष्ट्रिय पुस्तकालय, विसं. २०२३
- वज्राचार्य, गौतमवज्र, “अप्रकाशित ठ्यासफु”, **पूर्णमा**, अंक १२, विसं. २०२३, पृ. २२-३९
- वज्राचार्य, धनवज्र, **लिच्छविकालका अभिलेख** (निगूगु संस्करण), काठमाडौं : नेपाल र एशियाली अनुसन्धान केन्द्र, विसं. २०५३
- वज्राचार्य, मुनीन्द्ररत्न, **नेपालका चार प्रसिद्ध करुणामय लोकेश्वर**, काठमाडौं : प्रमोदहर्ष वज्राचार्य, विसं. २०५८
- शर्मा, बालचन्द्र (सं.) “काठमाण्डू - उपत्यकाको एक राजवंशावली”, **प्राचीन नेपाल**, अंक ४, विसं २०२५, पृ. ३-१५ ,अंक ६, विसं. २०२५, पृ. १-२९

अंग्रेजी

- Bhattacharya, Benoytosh, **The Indian Buddhist Iconography** (Reprint) , New Delhi : Asian Educational Services, 1993
- Brown, Percy, **Picturesque Nepal** (Reprint) , New Delhi : Today & Tomorrow Printers & Publishers, 1971
- Burleigh, Peter, **A Chronology Of The Later kings of Patan**, Kailash, Vol. 4 no.1, 1976, pp. 21-71
- Giuseppe, Father, **Account of The Kingdom Of Nepal** (Reprint) New Delhi : India Offset Press, 1970
- Hasrat, Bikram jit (ed.), **History of Nepal As Told By Its Own and Contemporary Chroniclers**, Hoshiarpur : V. V. Research Institute, 1970
- Locke, John K. **Karunamaya**, Kathmandu : Sahayogi Prakashan, 1980
- Malla, Kamal P. **Classical Newari Literature : A Sketch**, Kathmandu : Educational Enterprise Pvt. Ltd. 1982
- Oldfield, H. Ambrose, **Sketches From Nepal**, Vol. 2 (Reprint) New Delhi : Cosmo Publications, 1974
- Owens, Bruce McCoy, **The Politics of Divinity in the Kathmandu Valley : The Festival Of Bungadya / Rato Matsyendranath**, Submitted in partial Fulfillment of the requirement for the degree of Doctor of Philosophy in the Graduate School of Arts and Sciences, Columbia University, 1989
- Regmi, D. R. **Medieval Nepal, Part 1-3**, Calcutta : Firma K. L. Mukhopadhyay, 1965-66
- Slusser, Mary Shepherd, **Nepal Mandal** (Reprint) Kathmandu : Mandala Book Point, 1998
- Vajracârya, Dhanavajra and Kamal P. Malla (eds.) **The Gopalarajavamsavali**, Wiesbaden : Franz Steiner Verlag , 1985
- Wright, Daniel (ed.) **Nepal** (Reprint) New Delhi : Cosmo Publications, 1983

७. तैसा

मनूतयगु नां धल:

अदिका बन्दे	(२२:१)
अमृतसिंहदेव	(८:५)
इन्द्रमुनि	(४६:७)
ऋद्धिनरसिंह मल्ल	(३९:३)
कनकज्योति बडे	(२२:२)
गुणदेव	(२२:२)
गुणसिंत्यार	(२०:२)
गंगाराम निक्व	(१:३)
चौतारा राजकुल भाजु	(१९:३)
जखे बन्दे	(२२:१)
जगतप्रकाश मल्ल	(१३:५,६)
जिदेव नायक	(८:४,५)
जोधाजु	(५६:७)
दीपंकर नायक	(११:४)
निवासूर्य बदे	(१२:२)
प्रताप मल्ल	(१३:६)
बखनिम्ह बाबुजु	(१६:६)
भीमसेन काजी	(५१:६)
महेन्द्र मल्ल	(४०:६)
मालसिंह तेपोज	(११:६)
योगनरेन्द्र मल्ल	(३५:३)
रघुनाथ	(३१:४)
राजेन्द्र विक्रम शाह	(५१:५)
राजेश्वरी	(४१:१)
रामचंद्र	(२२:१)
रुपसिंह बडेजु	(११:५)
लुंगुसिंह यंग्वाल	(१०:२)
विमल सिंह नायक	(११:३,४)
विष्णु मल्ल	(४८:१)
शिवराम पुनचा	(१७:२)
श्रीनिवास मल्ल	(२:४)
सुरेन्द्र विक्रम शाह	(५५:४,५)
हाकुदेव नायक	(१:४)
हाकु बदे	(११:५)

थाय्या नां धलः

थाय्

छयलातःगु थाय्

थौकन्हय्या नां

इउला	(३८:२)
इनायलन्हे	(११:४,५)
एगलत्यागल	(४:६)
एषालखु	(११:५,६)
ओंकुवाहा	(५६:१)
किंदोकाल	(३०:२)
कुसिक्वल	(८:५)
कोपछे	(८:४)
कोबाहाल	(१:३)
कोमती	(४६:२)
क्वाथछे	(२०:६)
खंपो	(१:२)
खालाछे	(२०:२)
खासा चैत्य	(५४:५)
ख्वालनायन	(४:५,६)
गाडबहाल	(५:५,६)
गोकर्ण	(३६:२)
ग्रामखेल	(२:५)
ग्वालतिचो	(३:४)
डखो	(७:३)
डातपोर	(५४:५)
चलपोत	(२१:२)
चाखाबाहार	(५६:५)
चापापाष	(५५:८)
चोभु	(३५:७)
चौक्वाथ	(१८:५,६)
च्यासल	(३६:१)
छासिक्वाठ	(२३:४)
जतलंदे	(३६:६)
जयश्री महाविहार	(५६:७)
ज्यावल	(६:४)
तफालोहो	(३०:५)
तवदेवर	(८:३)
तवबाहाल	(९:१)
थंति	(४५:५)
थंथछेखेल	(३:५)
थंबु	(२०:२)
दत्तबाहार	(३८:३)
नकबहार	(२१,२२:६, १)
नवाकोठ	(५४:६)

यूलाख्यः
इलाननि
इगःत्यागः
इखालखु
ओकुवहाः
किनुवही नापं च्वंगु प्यकालँ, इति
कोवहाः
क्वन्ति, कुम्पेश्वर
क्वाछें बालकुमारी
ख्वप
खाछें
खास्ति चैत्य
गाःबहाः
गोकर्ण
गवाखंचा
नखु खुसि
न्यातपौ देगः
चःपत
चाबहाः
चोबुँ
यल लाय्कूया पुलांगु नां
च्यासः
हरिसिद्धि
जोथाबाहाः
ज्यावलाखेल
तःफाःल्वहं
हौगल्य् च्वंगु थ्व देगः आः मदय्धुंक
तःबहाः
थंति
थःछें महालक्ष्मी
थंबु
दौबहाः
नःबहाः
नुवाकोट

नोगल	(५:६)
पनति	(१३:४)
पुनखेल	(५:४)
पुरचोक	(५:५)
बुबाहार	(२२:१)
बुंग	(१:४)
बोकदेवमंडप	(३९:३)
बोगचाको	(२३:१)
बोसन	(४९:२)
भनीक्व	(५३:१)
भुलिथलि	(२:६)
भोत	(३३:१)
भोतखा	(२३:१)
भोतिरि	(२३:४)
मणिमण्डप	(२६:४)
महापाल	(५:६)
यल	(२:१)
यप्पा	(७:२)
यितिलन्हे	(१२:२)
यै	(१३:६)
लगन	(६:२)
लुति	(५५:५)
वलोतखेल	(७:५)
वंलाबाहार	(२४:५)
सिबाहाल	(२२:१,२)
सेगु	(४८:६)
हतखो	(२५:१)
हतिग्रवाहार	(३१:६)
क्षेत्रदेव	(१५:४)

नुगः
पनौति

पूच्च
बुबहाः
बुंग

भुन्थली ?
बनेपा

मणिमण्डप, बुंगद्यःया साइत स्वइगु फल्चा
महापाः

यल
यप्पा (वैष्णवी)
इलन्हे, नागबहाः
यै

लगनखेल
बालाजु

वनबहाः
श्रीबहाः

स्वयम्भू
यलया पुलांगु नगरपालिका दुगु थासं
न्त्यानाच्चंगु थुगु खुसि थौकन्हय्
मदय्धुंकल ।

हौगःबहाः

ब्व २ : अभिलेख ग्रन्थ

१. देवनागरी आलेखन

बुंगदेवया घटनावली अभिलेख ग्रन्थया

मूलपाठ

विधागत स्वरूपय् न्ह्यब्बया

(१.१) नमो लोकनाथाय ॥ ॥

संवत् ७७४ चैत्र कृ पादोक्नु श्रीश्रीश्रीबुंग(२)भलाड न्हवनस खंपोया निक्व मवयाव देव पितं यने लिब्वाडाव (३) डहवने जुक्व कोबाहालया गंगाराम निक्वओ .. निको नेम्हसेन (४) कुबुल लिवने बुंगया हाकुदेव नायक याकातन कुबुल न्हवन (५) याना वेलसं निक्व निम्हसेन स्नान याचकल जुलो थ्व दंया परिपा(५)ति थथ्यं जुलो ॥ ॥

सं ७७५ थ्व दन श्री ३ बुंगभलाडत्वं बुगन साला(२:१) यंव खपोओ उ यल याकात लं मचाल दं पादोक्नु सुथ वाफस वया(२)व बुंगदेवरया दक्षिणदोया दथ्वगुलि कचादेवलया गजुरि कुयकं (३) तया स्वत छत्र थंथ्व छत्र कुतिड वव थ्वनलि मर्जातथ्यं श्रीश्रीजय (४) श्रीनिवास मल्लदेव ठाकुरत्वं विज्याडाव देवत्वं रथस थडाव सा(५)ला यंडा ग्रामखेलस आक तोकधुलाव यात मडाव तव वाफस (६) वव थ्वनलि देवत्वं आवेश जुव भुलिथलि राजन बुगमियातं (३:१) हेडागुलि तोल तयके माल । बलि वियमाल धक आज्ञा दयकल ॥ थ्व(२)न संति आक ल्होडाव देव साल घचाक थ्यनकं चोक(!) तोडाव यात (३) मडाव थ्वन संति बलि वियाव देव साला वलत चटचटबुडाव (४) देव साले मजीव ग्रामखेलस थ्वकुनु श्रीश्रीनिवास मल्लदेव ठा(५)कुरत्वं देव साले याड विज्याले थंथ्वखेलस सड दयाव सडन (६) कुतिडाव दुलिस थडाव लिहा विज्याचके माल थ्वकुनु यात मडाव (४:१) थ्वन संति श्री ३(!) सिद्धिनरसिंह मल्लदेव थाकुरत्वं विज्याडाव देव सा(२)ला वलामालछितो जुको वयाव घरचाक तोक थ्वकुनु यात मडा(३)व थ्वन संति वला मालछितो जुक्व वयाव चाक तोडाव यात मडाव (४) थ्वन संति ग्वालचो यात डाव ॥ पुन्हन थ्वन संति ग्वालतिचो साला (५) वलामालछितो वयाव चाक तोडाव यात मडाव थ्वन संति ख्वाल(६)नायन थं चाक तोडाव यात मडाव. थ्वन संति एगलत्यागल मथ्यं(५:१)स्यं सलाव(!) गालेस क्वब्वाडाव आक तोक धुयाव यात म(२)डाव थ्वन संति आक ल्होडाव सुंथ एगलत्यागल यात डायकाव (३) तया थ्वकुनु बान्हिनलि देव साला वए वलास देवन गालतो य(४)डाव पुनखेलस दं पादोक्नु सालाव तया थासस विज्याचका (५) थ्वन संति वैशाख शु १२ सोमवारकुनु पुरचोक भोगला हायकल गा(६)डबाहाल यात डाव थ्वन संति महापालस घरचाक तोडाव नोगल (६:१) यात मडाओ थ्वन संति चतुर्दशी बुधवार नोगल यात डाव थ्व(२)न संति पूर्णमासी बृहस्पतिवार लगन यात उजन डाल थ्वन सं(३)ति थंतिस विज्याचका थ्वन जिमपुनु लिव ज्येष्ठ शुदि १ शनैश्चर(४)कुनु ज्यावल उजनं डाव थ्वन संति अनशोष थ्वन संति ज्याव(५)ल यात थ्वन संति ज्येष्ठ शु ४ अंगवार बुंग साला यंडा लिसोचाक (६) भति मथ्यंस्यं जओ चाक तोडाव अनंतु देव थाक. थ्वन सन्ति अनं (७:१) आक छपु तोकदोयाओ देव थाक थ्वन संति आक ल्होडाओ देव साला(२) उल्यं आक नेपु तोकदोयाव यात मडाव थ्वन संति यंप्पाधरस थात (३) थ्वन संति डखो यितास चोड परिप्यड वने बुन लं थंजायकल ज(४)व चाक तोडाव देव थाक थ्वन संति देव साला नाहार पुजाया को(५)वने चोड वलोत खेलेगुलि सि तोक धुयाव देव अनं थाक (६) थ्वन संति ज्येष्ठ शुक्ल ११ सोमवारकुनु डखो यिता तंडकोस थाक (८:१) थ्वन संति १२ मंगवारकुनु डखो यितासं उल्यं लि साल्यं मफु डह् सा (२) साल्यं मफु थ्वन संति बुधवार १३ कुनु रथन कोकायाव खतस(३) थंडाव देव बुंग विज्याचका थ्वन प्यनु लिव ज्ये कृ १ विचाल पूजा (४) थ्व दन बुगन सालाया रथ पाललाक कोपछेया जिदेव नाय(५)कजु कुसिक्वल वंता अमृत सिंह देव नायकजु नेम्हस रथ पा(६)ल ॥ ॥

संवत् ७७६ फा कृ ३० । रोज १कुनु श्री ३ बुंगदेव भ(९:१)लाडत्वं, तवबाहाल देवल विज्यालेनं नसडनलि देवरया(२) चोस गजुरिया गजांकुशओ चक्रओ इमा जुडा निमित्तिन(३) ध्वजानथं तोकधुयाओ कुतिड वव जुलो ॥ ॥

सं ७७७ ज्येष्ठ शु १२(४)कुनु श्रीबुंगभलाडत्वं ज्यावल पिसाला लिब्वाचक यात डाल (५) थ्वन संतिकुनु अनुसोषकुनु न्हिनस साल मदलें घरचाक (६) तोलाव देव ड्हाक धाल थ्वन संति ज्यावलयातकुनु न्हिन(१०:१)स पानिवदेतो पारन यात वड वेलस रथ स्वंलु ल्हुत धाल (२) लुंगुसिंह यंग्वालन खना थ्वनलि देव बुग विज्याचके मतेव(३)रं चाबुगभलाडस धरमा कोसोयाव गलडन बस थिंड चो(४)ड आवन ड्हा ग्ववेलसं सेया धावं मदो

थ्वनलि देव बुग विज्या(५)चके वेलस तिलहिल तोयाव स्वले हेरं कचिलंडस चोन नाग(६)मणि मदो खओ न्हसस चोड तलिकाया सूर्यरथया सलया(११:१) म्हंओ तुति छपाओ मदो लडस चोड गरुडया त्वाथ मदु भतुया त्वाथं (२) मदु थथिड उपद्रव जुव सुनानं सेया धावं मदु श्री ३(!) जय श्रीनिवा(३)स मल्ल ठाकुरस पर्यायस रथपाल बुंग चोवल विमलसिंह ना(४)यकओ दीपंकर नायकव नेम्हस रथपाल । थ्वनलि थ्व मनि इ(५)नायलंन्हेया रुपसिंह बडेजुन

इनायलन्हेया हाकु बदेयाके ए(६)पालखुया मालसिंह तेपोजया छयन अंगुलिस तयके हव जेन (१२:१) खडा लाहातन कायाओ स्वया धक श्रीराजसके ल्हाव थव देव तो(२)पाव यितिलन्हेया निवा सूर्य बदेनं ल्हाक. थ्वनलि ज्ये कृ १४कुन्हु (३) बृंगस पाल पोलाव चोले श्री ३(!) जय(श्री)निवा(स) मल्लदेव ठाकुरत्वं देव(४) जोपर बिज्याडा वेलस थ्व मणि तलिकास सोकचाडाओ चोडाव म(५)णि लुल थ्वनलि श्री २ जय निवास मल्लदेव ठाकुरसन हेर १२ जि (६)मने ग्वल उन डोयक गाज्या याचकाव दध्वस तयाव थम बुग बिज्या(१३:१)डाव श्री ३ परमेश्वरस्के दुंताव ताथलत्वं जुलो थ्वनलि खडा मख(२)ले खडा धावस रुपसिह बडेया सर्वस्वं काल निवा सूर्य बडेया पा(३)खार पिकाल ॥ ॥

सं ७८३ श्री ३ बृंग न्हवनस प्वप्वया निक्व मबोनस्य(४) यलयाव पनतियाव जुक्व निक्वपनि खानाव बृंग न्हवन यात (५) जुलो ॥ दंदेगाहा खंडेगाहा निमंत्रन याय नों खप्वया श्री ३ (!) जगत्प्र(६)काश मल्लयाके मछोक यंया श्री २ प्रताप मल्लयाके छोक दंदेगाहा(१४:१) नों खंडेगाहा नों यदेशन छोयाहल

थ्वनलि दं पादोकुन्हु देवत्वं (२) रथस बिज्याचकाव देव साल हनुमंत किलिन क्वब्वाचके मफव(३) थ्वन संतिकुन्हु साल थ्वकुन्हु क्वमब्वाक थ्वन सं(ति)कुन्हु साल थ्वकुन्हु क्व(४)ब्वाके मफु थ्वन संति चतुर्थीकुन्हु तिनि हनुमंत किलिन क्व(५)ब्वाचकाव पुल भोकरा हायकाव गालबाहार डयाव थ्वन संति(६) आक दोयाव नोग्लयात उजन डाव थ्वन संति आक तोकदोयाव (१५:१) लगनयात मडाव थ्वन संति आक दोयाव मडाव थ्वन संति लगन(२)यात डाल थ्वन संति थंतितो साला थ्वनलि ज्य कृ ५ धनेष्ठा नक्षत्र (३) सोमवार थ्वकुन्हु देवत्वं ज्यावल पिसाला चाकचा तुल जक तुला(४)व आक तोकदोयाव अनं थाक थ्वन संति देव साला क्षेत्रदेव चिभा(५)य मथ्यंसे आक दोयाव यात मडाव थ्वन संति चाक तुडाव यात म(६)डाव थ्वन संति अनं चाक तुडाओ यात मडाव थ्वन संति १० शनैश्च(१६:१)रबारकुन्हु तिनि ज्यावल थ्वनक साले फत संति अनसोष थ्वन (२) संति ज्यावल यात थ्वन संति ज्ये कृ १३ मगलवारकुन्हु देवत्वं बुग(३) बिज्याकु जुलो ॥ ॥

संवत् ७८५ फा शु ८ रोहिणीं सोमवारकुन्हु श्री(४)बुगदेवलस श्रीप्रताप मल्लन छाया छत्रस देतंड श्री २ निवास म(५)ल्लन छत्र. लुंहिति. महादेव प्रतिष्ठा याडा श्रीजगत्प्रकाश मल्ल का(६)धाव बिज्याचकु थ्वते जुक्व श्रीबखनिम्ह बाबुजुन यात चपाडस जु(१७:१)क्व मेस म्हं दयकं बंदेतोसेन याचकु जुलो ॥ ॥

सं ७८५ चै शु थ्व दन बृंग(२) न्हवन द्विट्रि जुव शिवराम पुनचायाके दुलाख तुत जुव परशे(३)पन सकलस्के पादो तुत जुयाव श्रीबखनिम्ह बाबुजुयाके सकल्यं (४) मुडाव पुन्हीसिकुन्हु न्हवन याडा जुलो ॥ ॥

थ्व दन पुषुरि भोकरा (५) जुक्व हायाव आक दोव खंप्वया श्री २ जगत्प्रकाश मल्ल यलया(६) श्री २ निवास मल्लं बिज्याक आक ल्होडाव चिभाय्भु वयाव हन्वं (१८:१) आक दोव थ्वकुन्हु मडाव संति ५कुन्हु चिभाय्भु सालाव हन्वं आक (२) दोव थ्वकुन्हु मडाव संति ६कुन्हु चिभाय सालाव हन्वं दोव ल्होडा(३)व थ्वकुन्हु डाव जुलो संति सप्तमीकुन्हु तवदेवरकोस आक दोव(४) आक दोस्तुनुं तवछा वाफस वयाव उत्पात जुव देवया रथ त(५)पस्वाचके मफव थ्वकुन्हु पंप्वया रानिपनि यात स्वल वव चौक्वा(६)थस बास बियाव तव जुलो ॥ ॥

सं ७८६ माघ शु १० आदित्यवार(१९:१) थ्वकोन्हु तवबाहारस स्वान माल क्वथ्व तंया लुपलिन चेडा दिन (२) होमकर्म वदेन यात थलपान यात पंप्वया बोदानथं ब्रम्हभोज बो(३)ड जुलो ॥ श्री २ जय निवास मल्लन चौतारा राजकुल भाजु ॥ ॥

(४) संवत् ८८६(!) जेष्ठ कृ १० थ्वकोन्हु श्रीबृंगदेव ज्यावल पिसाला आक(५) पु ४ तोकदोओ आक तोकदोयकं लुसे यडाव ज्ये कृ द्वितीया (सान्हा)(६)कुन्हु डायका ल्होडाव तल साले ममाल ॥ ॥

सं ७८७ ज्ये ... (२०:१) शनिदिने थ्वकोन्हु श्री २ बुगदेव ज्यावल पिसाला भोकरास घरचाकन(२) राव सिक ॥ थंवु जुगिजुया काय गुणसिंत्यारया छय खालाछेया(३) पाकया काय स्वम्ह सिक म्हं १३ मसिक घर दव ॥ ॥

सं ७८८ पौ. कृ(४) षष्टमी बृहस्पतिवार थ्वकोन्हु तवबाहार श्री ३ बृंगदेवया जव मि(५)खान खोबि वव ॥ पंचरक्षा पाठ यातका डान्हतो यंप्पा. थंथछे. (६) क्वाथछे बलि तया पुजा छोया छताड मजुव ॥ ० ॥

सं ७९२ चैत्र कृ एका(२१:१)दशी शनिश्चरवार थ्वकोन्हु पुरखेलस लथज्यास रथ बातन को(२)तिड वयाव कपाल तपोज्याडाओ चलपोतय यंग्वार सिक ॥ ० ॥

(३) सं ७९२ माघ शुक्लकुन्हु श्रीबुंगदेवरस श्री ३(!) जय श्रीनिवास मल्लदे(४)वसन थाम सहितन लुंया तोरण खलु तया दिन जुलो ॥ ० ॥ (५)

सं. ७९८ वैशाख शुक्ल पंचमी प्र षष्ठी अंगावार थ्वकोन्हु पुषुरि भोकरा(६)रा बलि बियाव देव साला भोकरास म्हां १२ चाकन नेल नकवा(२२:१)हारया रामचंद्र बुबाहारया जखे बंदे अदिका बंडेया काय सि(२)बाहाल कलंकछे कनक जोति बडे गाडबाहार गुणदेव डाम्हां(३) सिक प्रसेखन मसिक ॥ ० ॥

सं ८०० ज्ये शु पंचमी थ्वकोन्हु श्री ३ (४) बुंगस रथस देवया खे बोलाव निकोन लंग पुज यातकाव डान्हु(५)तो पंचरक्षा पाठ यातका जज्ञ माल दिनस रात्रिस बलि बिव ॥ (६) ॥ ॥

सं ८०१ वैशाख शुक्ल थ्व दन श्री ३ बुगस लथ बुगन साला ॥ आक तो(२३:१)कधुव पु १ भोतखास पु १ बोगचाको । पु २ ग्वालखातस पु १ डखोस पु २ (२) नोगलस पु २ लडनस न्हु ४४ थ्वकोन्हु लडन यात डाव ॥ मर्जात(३)थ्यं थतिस तयाओ पिसारा थंबुगाडभन पु ४ तोकदोव पु २ लिस्व(४)चाकस पु २ भोतिरिस पु १ तिचोस पु १ छसिक्वाठक्व ॥ थ्वन थरपे न्ह(५)शन्हकुन्हु भोखा थेनका उत्तराभिमुखन तल ज्यावया तव उथ्यं(६)या प्याखन बिसायात दयकाव निस्तार याडं रस हयाव रस (२४:१) रित यडाव रस पेयाव हव श्रीश्रीनिवास थाकुरसन मख(२)ष्टि याडा जुलो ॥ ॥

सं ८०२ बै.शु. पादोकुन्हु श्रीश्री २ बुगदेव रथस(३) बिज्याका थ्वकोन्हु हनुमंत कीलन क्वहा मबिज्याक थ्वन संति क्वहा बिज्या(४)क थ्वन स्वन्हु लिव भोकरा नेगुलिं हायाओ आक नेपुं खओ दोओ थ्वन (५) संति गाडबाहार यात डाव ॥ ॥

थ्वन संति बंलाबाहार इहओने आक(६) दोयाव मडाव थ्वन संति चिभाय वयाओ आक दोयाओ मडाव संति (२५:१) कुन्हु मेस म्हां १ बंदेतोसेन न्हिबलि बियाव हतखो छेनाव आक दोव(२) थ्वन संति आक दोयाओ मडाव थ्वन संति आक दोयाओ मडाओ थ्वन संति(३) मसालकं चान्हस बंद्यतोसेन मेस म्हां १ बलि बिस्यं संतिकुन्हु नोगल य(४)त डाव ॥ थ्वन संति फत जुको स्वयाव आक दोयाव मडाव थ्वन संति माजु(५)सिमा छचाकल जुक्व डोयाव आकदोव थ्वन संति आक दोव थ्व(६)न संति आक दोव चाक भेतबुलाव काकन बंस चुयाव काक मे(२६:१)चपु १ खतजाला सि पुपु मेचपु रथ भेतबुय तंड थ्व बंधन आक(२) दोयाव. रथ एकधिड सेया धावं महु श्रीश्रीनिवास मल्ल हता(३)स चायाव संमत याडाव श्री ३ देवपा(!) दशा सोयाव नवग्रहया (४) दान बिया मानिगलया मणिमंडपस दान जुक्व १ आदित्य अंगा(५)र शनैश्चरया जुकोया सादान बिया प्रशेषन जुगी आचार(६)ओ काशीराम आचारव नेम्हसेन दोलस भेउत ग्व ६० श्रीभी(२७:१)मव श्रीक्वाठछे मूलनव श्रीथंथछे लोदेकुण्डव मूलनओ दुगु म्हां (२) २ बलि सुंथ बिस्यं प्रशेषन श्रीब्राम्हनन चण्डी १०० जोसि आचार्यन (३) अंगारया ३ शनैश्चरया ३ राहुया ३ पाठ याडन थ्वकुन्हु बंडेन पं(४)चरक्षा ५ पाठ याडन सालाव लडन यात डाव थ्व दन आक ग्व(५)ड १२ थ्वते खवया तु दोव जुलो वैशाख कृ पंचमी कुन्हु तुनि ल(६)डन यात याव जुलो ॥ थ्व दन थ्वकुन्हुतोर्न चाक्रमत ४२ दो जुलो ॥ (२८:१)

सं ८०७ ज्ये कृ. त्रयोदशी प्र चतुर्दशी आदित्यवार थ्वकुन्हु रात्रिस श्री(२)बुगदेव रथन क्वहा बिज्याचका वेलस पानिवदे पिचान थिउ देव जु(३)क्व मथिव देव षत जुक्व देव सुधान खिचान स्वचापरि डोयाव (४) थिउ पिचा छुति महु ॥ ॥

(२९:१) सं ८०७ नष्ट आषाढ कृष्ण नवमि बृहस्पतिवार थ्वकुन्हु बुगस श्री ३ बु(२)गदेवयाके गथस पिचा दोहायाव पिचान जाके नव घेरदिवास चो(३)न घेर नव थ्वलि नयाव पिचा पेहाव थनंलि जज्ञ याडाव शुद्ध (४) याडा थरपा बदे छम्ह प्रायश्चित्त तया त्वडेक्वडेस मेस म्हां १ पुजा पंचर(५)क्षा पाठ याचका शुभम जुव ॥ ॥

सं ८०८ चैत्र कृष्ण तृतीया आदित्यवार(६) थ्वकोन्हु श्री ३ बुगदेवया थानस चोड वसत छून नव थन उपाध्या(३०:१)जुपुं डाम्हशें डाता पाठ याचका म्हां ५ सा दान बिया थन छताड मजुउ(२) ॥ ॥

सं ८१० ज्ये. कृ. १ श्रीबुगदेव ज्यावल पिसाला किंदोकाल(३) मथ्येशे आक १ तोकधुड थ्वन संतिकुन्हु किनुभोकरा बात लस पु १ (४) तोकदोव अनं छघुसु ओयाव आक १ तोकधुव अनंनिशे साला यडा(५)व तफालोहो पुलाव आक पु २ तोकधुव थ्वनं संति छघुसु वडाओ पु २ (६) तोकधुव अनं सार यडाव पुषुर जुको पोलाव खव आक तोकधुव ज्ये(३१:१)ष्ठ कृ. १ बृहस्पतिवार थ्वकोन्हु रथ भेतबुल खवदोखे रथ भेतबुल बा(२)भरजुको बस जुक कतक

छतां मजुव कतक सकल्यं हरं हाल गु(३)लिं खव लोक सकल्यं आव गथ्य जुयि धक ग्याक देव जुक्व रथन(४) पिहा बिज्याचकाव रघुनाथजुया फलेस य स्वतकाव बिज्याचकाव तव(५)फले छचाषिलिं तबुन पुयाव तव इहओने जुक पतसिन खोयाव तव(६) थ्वकोन्हु हतिगवाहारया बदे छम्हयाके अनंनिशे देव वयकाव(३२:१) वयाव मूलचुक इहवने षाडाव चोड थन बिज्याय मतेव धकाव मनि(२)ग्र भोत बिज्यातकाव घर तयागुलि फलेस बिज्यात थन परमेश्व(३)र न आज्ञा दत श्री २ जोगनरेंद्र मल्ल थन वायो धक आज्ञा दत धया(४)थ्यं जुजु बिज्यात थन जुजुन छलपोल गनं बिज्याडा थन परमेश्व(५)रन छं जि मसिओरा धक आज्ञा दत जिं मसिया धक धाल जि श्री ३ (६) करुणामय थुका धक आज्ञा दत । छं जि हरोका यात धक आज्ञा दत छं (७) जि रथस चोड वाडाओ छ विसिगु ओडा मखुला छ सलं गथ्य कुति(३३:१)न छ अन पेन्हु अन नेन्हु चोडाव जुल छ मनिग्ल भोतया राजा जुय य(२)लसा थथे जुय मदु धक आज्ञा दत छ छु नं ग्याय मुमार छन जिके (३) दोने माल असा धक आग्या दयाव थन राजान धाल जि छु नं मजुर सा(४) लु जिनने (!) फलेया सिधिल धक जुजुन दोन थन प्रजाया गथे जुयिव (५) धक डेन प्रजाया वा पेय मदयाव दुःख भति सियुव धक आज्ञा दत(६) थ्व दन वा मस्याचु षव ॥ थन जि रथ थंकल छोओ धक आज्ञा दत थ(७)न बुगदेवया आज्ञाथ्यं रथ छुनं मस्यनकं दड थन सोन्हुलिओ बलि बि(३४:१)या ॥ ० ॥

सं ८११ वै. शु. १ रथस थंडाकुन्हु बलि नयाओ चोन माखिचा(२) घतन नल हि छतिकिं मउवो

प्यन्हुकुनु भोकरा हायाव आक दोव संति यात डाव सं(३)ति महापालस थाक संति सतिग्ल साल संति वैशाष शुक्ल द्वादश वृ(४)ष संक्रांतिकुन्हु नोगलस हेलकले जव आक दोयाव रथ भेतबुल(५) सुनुं मचिव सि साहार सकतां सेड संति सुथ रथ पेव देव पिकायाव (६) हिति फुस मंडपस तव हन्वं रथ चिडा जुलो वैशाष कृ. ५ कुन्हु रथ(७)स थडा संतिकुन्हु न्हिनस बंघतोसेन होम याचकल बंघतोसेन ब्रा(३५:१)म्हणपनिसेन पाठ याचकल ब्राम्हणस्तं म्ह ५ सा दान बिल रात्रिस(२) बडेतोसेन मालको कर्म याचकु घरचाक समेतस बलि छुकि निदा(३)ल आदि बलि कर्म श्रीश्री योगनरेंद्र मल्लस पर्याय ॥ ॥

संवत् ८१२ वैशा(४)ष कृ ४कुन्हु लगन यात डाल थ्व प्यन्हुनिस्यं धलमा प्वालया षव(५) लाहातिन लंख तिकितिकिन ओल ज्येष्ठ शुदि २कुन्हु देव पिसाला (६) थ्वन संतिकुनुतोले लंख ओओ जुलो सुनानं सेया धाव मदु थ्वन स्व(७)न्हुकुनु पंचमी प्र. षष्ठी सिठि नखतकुन्हु बान्हितीस चोभुनिस्यं मि द(३६:१)डाव च्यासलत्वं मिन नव जुलो मानुष्य म्ह ३ मिन नव श्री ३ योगन(२)रेंद्र मल्लया पर्यास ॥ ॥

थ्वकोन्हु गोकर्णया क्वाठ बागोड सहितन(३) हातपात देवनं वादेश मनुष्य म्हं ११ मेन नव जुलो ॥ ॥

सं ८१३ चैत्र शु(४) प्रतिपदा अंगवार थ्व दन श्री २ बुंगदेव बुगस न्हओन यास्यं देव बुग(५)न साला वैशाष शुक्ल प्रतिपदा बुधवार थ्वकुन्हु श्री ३ बुगदेव रथस(६) थडाव सालाव हस्यं जतलं देया थास पु १ आक तोकधुव अनंनि(७)स्यं सालाव हयान ग्वालतिचो थेनकु अनं हयां डखो थितास न्हु ३ (३७:१) बिज्याक अनन हयान इउरास बिज्यात अनं पुखु भोकरा हायाओ (२) पु १ आक तोक धुव अनं गावाहार यात डाव थ्वन संति कुन्हु नोगल(३) यात थ्वन संति लगनयात थ्वन संतिकुन्हु थतिस । ज्ये शु.द्वितीया (४) शनिश्चरवार थ्वकोन्हु ज्यावल पिसाल पेन्हुतो ज्यावरस तया(५)व बुंग लिसाल यन थ्यनकयं ॥ श्रीयोगनरेद्रया पर्यायस ॥

[[सं ८१५ चैत्र कृ १ श्रीबुगदेवया स्नान यात्रा वेलास महाबिकार फस ओयाओ दिक पताका पु २ फस पुयाओ यड इरान प्वार गड जुरो ॥ श्रीयोगनरेंद्र मल्ल राजा]] ॥

(६) सं ८२१ चैत्र कृष्ण १ श्रीबुंगस न्हओन वैशाष शु १ बुगन साला हल दुवारया (७) मंडपतो थ्यन संति बुंगदेश थंहा वयाव छसिक्वाथ पोलाव थाक संति(३८:१)कुन्हु तुनि ग्वालतिचो डाल थ्वन संति प्वायनायस मताक डप्चस थाक(२) संति डप्चसं थ्वन संति यगलत्यागल डाव थ्वन संति मसाल संति इउला(३)स यात डाव संति गाडवाहार यात डाव संति दत्तवाहार वनेथास थात(४) संति नोगल यात डाव संति माजुमा डोले पुषडि सिस थात संति लगन(५) यात डाव ॥ संति वैशाष शु १५ कुन्हु माध्ये लुत लिब्वाडाव देव मसाल(६) संति सुंथ इहथ्याचकं देव साले पिचा छम्ह घतन नव थंतिया यात (७) डाव थ्वनंलि मर्जातथ्यं थंतिस बिज्याचकाओ ज्ये शुक्ल ३ बृहस्पतिकु (३९:१)न्हु पिसाल यात जुक्व मडाव संति ज्यावल यात डाव थ्वनंलि प्यन्हुकु(२)न्हु बुंग लिसालाव यड जुलो ॥ ॥

संव ८३६ वैशाष शु १ थ्व दन श्री(३)श्रीऋद्धिनरसिंह मल्लसन बुंगन साला बोकदेव मंडपया था(४)स थाक

ध्वन संति बोकदेवस आकसि तोकधुओ ध्वन संति उल्यं (५) आक तोकधुल । लिहाहाहान आक पु ३० तोकधुव जुलो ॥
लिहा(६) इहाहान आक पु ३० तोकधुओ जुलो

ध्वगुलि दन देव पिसाले स्व(४०:१)न्हं इहओन श्री २ (!) चाबुगबाहालदेवया देव क्वथां थजुक्व रथ स(२)कल्यं मेन नयाओ उकुन्हं रथ चिडाओ मर्जातथ्यं देव पिसाला(३) जुलो ॥ ॥

सं ८२८ वै शु १ कुन्हु श्रीबुंगदेव रथस बिज्याचकं धु(४)नकाओ पताका छाओ माधे लुत वेले यंग्वाल छम्ह(५) ..
कुतिन वयाओ सिक जुलो ध्व दन आक छपुन स्वयातं(६) यात डाओ ॥ शुभं ॥ ॥

सं ८३२ चैत्र कृ १ कुन्हु श्री ३ (!) महेन्द्र मल्ल जुजु(४१:१) श्रीराज्येश्वरीमाजुं श्री ३ बुगदेवया न्हओनस
मबिज्याक ध्वकुन्हु(२) बाचातीस तुनि न्हवनयात जेन श्रीमाजुया श्रीजुजुया लिसल(३) वयान तुनि न्हवन ध्वनंलि
वैशाष शु १ श्री ३ बुंगदेव रथस थनेया(४)त जुजु मबिज्याडाओ बाचास तुनि श्री ३ बुंगदेव रथस जुक्व थन्न(५)
हनुमंतकिलन क्वपवाय मफो ध्वन पुनुकुन्हु पुषुडि भोकरा हाय(६)कल भोकरास आक छपु तोकदोयाओ भेतबुय तड
जुलो ध्वन सं(४३:१)ति आक हेलाव चिभायभु बिज्याडाव आक पु १ तोकधुओ ध्व(२)न संति गाडबाहार यात डाओ
ध्वन संति यात मडाव ध्वन संति(३)कुन्हु तुनि नोग्ल यात डाल ध्वन संतिकुन्हु घलचाक सेन ध्व(४)न संतिकुन्हु न्हुल
घलचाक नेचाकयां हल स्वलहायाव न्हुल(५) घलचाक इहओनेया नेचाकं सेडाव पुराण नेचाकं खेलाव ल(६)गन यात
डाल ध्वकुन्हु तव वाफस वव ध्वन संति थ(ति)स यात (४३:१) डाल ध्वनंलि ज्येष्ठ शु १० मंगलकुन्हु पिसाल ज्यावल
यात डाओ (२) आकसिया पिकस चलवल वासेनं आक तोकमधुओ जुलो ॥ ॥

(३) सं ८३५ वै शु ६ कुन्हु नोग्ल यात डाव ध्व कुन्हुया चान्हस (४) देव खेचाय तड वेलस छता म्वाले आक
तोकधुव ॥ ॥

(५) सं ८३८(!) श्रीऋद्धिनरसिंहन श्रीबुगदेव बुंगन साला आ(६)कसि शुयछपु ३१ तोकदोव ध्व दन श्री ३
चाक्रबाहादेवया (४४:१) देव चोडां थ रथ सकल्यं मिन नव ध्वते उपद्रव जुयानलि(२) महामारी बिज्याडाव अनेक
प्राणी मृत्यु जुव संख्या यायंम(३)फओ ॥ ॥

सं ८४४ वैशाष शु २ श्री बुंगदेव इहध्वकुन्हु साले मफया(४)व संति हनुमंतकिलन क्वपवाले श्री ३ बुंगदेवया
रथ भेतबुव जुलो (५) थेस रथ पियाव न्हुल रथ दयकाओ न्हसन्हुकुन्हु देव रथस थड(६) जुलो ॥ ध्व वेलया देवया
त्वाकलस चोड ओहो चाक श्वकब्यानलि वव (४५:१) जुलो ॥ ॥

ध्वया सांति अनेक पाठ अनेक वलि महावलि गोदान य(२)ज्ञ याडनं श्रीब्राम्हण जोसि आचार्य गुरुभलाड ध्वते
मुडाओ सां(३)ग याक जुलो ॥ ॥

हन्नं ज्येष्ठ शुक्ल ७ न्हसन्हु देव बुंग बिज्याचकेंया(४)त रथन क्वका तुनु पिचान थिल ध्वनलि बुंगस फान
थिल जुलो (५) ध्वक्वन्हं चाबुगबाहारदेव ज्यावलन लिसाला हल थंतिस लि(६)वनेया आक तोकधुव जुलो ॥ संतिकुन्हु
तरिथातसं यात डाल(४६:१) श्रीबुगदेव डान्हुतो ५ प्रायश्चित्त तयाव यज्ञ पाठ याचकाओ(२) बेडकु जुलो ॥ ॥

ध्व दन कोमतीस गौरीकुंडन लापाय संगु थ(३)बोल दायाव वव जुलो ॥ ॥

सं ८४६ वैशा(ष) कृ ११ वृहस्पतिकुन्हु(४) श्री ३ बुंगदेव हाकुल्वहन जं शियाओ प्रतिष्ठाया दिन जुलो ॥ ॥
(५) ध्व दन देव पिसाल यले आकसि पु ३० तोकदव श्री ३ बुंगदेव(६) चुचुलिन चुयाओ च्वन वा पिहावल ॥ ॥

सं ८४७ ध्व दन श्रीबुंग(७)देवया आकसि पु ३४ तोकधुव ॥ ॥

इन्द्र मुनिया सफुलि ल्हेया(४७:१)

संवत् ८४८ नष्ट वेशा शु १कुन्हु रथस थडाव बुंगन साला(२)व हल मर्जातथ्यं ग्वाषचो इगलेत्यागल इवला
ध्वते यात डाय(३)के धुनकाव पुरचोक्वस पुषुदीभोकरा क्वस्वचकाव लछी(४) तल चाक्रबाहादेव देसभकलास तल
ध्वनंरि वेसा शु ४ कु(५)न्हुनिस्यं मर्जातथ्यं यात डायकु जुलो ॥

संवत् ८५१ आ(६)षाध कृ ५ सोमवारकुन्हु श्री ३ बुंगदेवसके ओहोया ब्रम्हा(४८:१)कोल श्रीविष्णु मल्ल
देवसन दुता जुलो ॥ बुग इन्द्रया सफुलस ल्हेया जुल

(२) संवत् ९०४ श्रीसंवत् १८४१ वैशाष शुदिं ८ नुगलस रथ भेतबुल

(३) संवत् ९०५ श्रीसंवत् १८४२ ——— तफालोहतस रथ भेत बुल

- (४) संवत् ९२० श्रीसंवत् १८५७ वैशाख ४ दिं १ पुलचोकस रथ भेतबुल
 (५) संवत् ९३५ श्रीसंवत् १८१२ वैशाख शुदि १२ लगंखेलस रथ भेतबुल
 (६) संवत् ९३७ श्रीसंवत् १८१४ आषाढ वदि १० किनुभगलास रथ भेतबुल तओफस ओर सेगु योगन्हसिं तोधुर
 (७) संवत् ९५१ श्रीसंवत् १८८८ ज्येष्ठ शु दि ८ ज्यावल कु १८३ कु मथ्यओनि रथ भेतबुल
 (८) संवत् ९५९ श्रीसंवत् १८९६ वैशाख शुदि ४ बुगदेवया रथ सालेओं प्व गात रथ भेतबुल पुचोस
 (९) श्रीराजेन्द्र महाराजाया पर्यायस ॥

संवत् ९७१ जेथ शुदि १० रो २ तपुषुया कुनस रथ भेतबुल न्ह १० रथस बिज्याक

(४९:१) सं ८५५ वैशाख वदि ५ वृहस्पतिवार उत्तराषाढा नक्षत्र थ्वकुनु न्ह(२)ओ दबुया कोसंनिस्सं हिधार हाओ अनंनिस्सं वोसन थ्यनकं हिधार(३) दओ ॥ ॥

सं ८५५ अमावास्या पर वैशाख शुक्ल प्रतिपदा अश्वि(४)नी पर भरणी प्रीति पर आयुष्मान शनैश्चर श्री आर्यावलोकितेश्वरया रथ भेतबुल वै शु १० पूर्वफ वृद्धि योग आदित्यवार उप्र (५) घटि ११X फिस्सं घटि १३ इहा रथस बिज्याक दिन जुरो ॥ चौसठि बलि(५०:१)सहस्राहुति यज्ञ याकु बुगया गुवाहर भिक्षु डाम्हस्त बु रो ३X दा(२)न बिया ॥ डा बाहारन पंचरक्षा पाठ याका ॥ श्रीविष्णु मल्ल राजान ॥

(५१:१) संवत् ९५५ मिति वैशाख शुक्ल प्रतिपदा मंगलवार थ्वकुनु श्री बुगमदार्याबलोकि(२)तेश्वर बुगन र थजात्रा याक थ्वकुनु हामुकिलन क्वमब्बाक पु २ धंना(३) तोधुव जुरो थ्वन सतिकुनु बुधवार पु १ आसि तोधुयाओ यात मडाओ थ्वकुनु जुजु बिज्याक(४) पु ३ धंना तोधुओ प्वनामूलसं बिज्यात संति वृहस्पतिवार ग्वाषचोस यात (५) डाओ संति शुक्रवार श्री ५ राजेंद्रविक्रम साह महाराजा बिज्याडाओ साहे(६)बजुजु स्वम्हं बिज्याडाओ भीमसेन काजी भारादार फिरंगी समेत ओया(७)ओ देव सायकल ग्वाषचोनिस्सं डपुत थ्यनाओ डपुसं थाक जुलो ॥ संति (५२:१) शनिवार इगलत्यागलस यात डाओ ॥ संति आदित्यवार यूलास यात (२) डाओ ॥ संति सोमवार सुथ सालाओ पूचोस यात डाओ न्हिनस पुषूभगला (३) डायओं पु १ आसि तोधुओ थ्वकुनु गाबाहा यात डाओ ॥ संति मंगलवार कुनु (४) हखुस आसि तोधुयाओ अनं थाक ॥ संति बुधवार नुगल यात ननानं डाओ (५) संति लगंघ्येलस थ्यन ॥ संति शुक्रवार बलि बिल ॥ संति शनिवार लगं या(६)त डाओ । संति थतिसं यात डाओ जुलो ॥ थ्वनंलि ज्येष्ठ शुक्ल द्वितीया शु(७)क्रवार पिसाल दिन ज्यावल यात डाओ ॥ पंचमि सोमवार बुगस लिसा (५३:१) ला यन भनीक्वस थाक ॥ संति डपु दथुस थाक पु २ धंना तोधू ॥ संति आसि तो (२) धुयाओ ग्वाखचोस थाक थ्वकुनु जुजु बिज्याक खतजला पूल क्वकाय (३) मागू मकायकू ॥ संति पु २ आसि तोधुयाओ प्वनामूलस थाक ॥ संति (४) बुगस ज्यावल यात डाओ तिचोस पु १ आसि तोधुओ ॥ ज्येष्ठ शुक्ल द्वादसि (५) सोमवार थ्वकुनु रथन क्वकायाओ देवरस बिज्याचकु जुलो ॥ श्री ५ (६) राजेन्द्र विक्रम साह महाराजाया पर्याय जुलो शुभं ॥

(५४:१) सं ९६० मिति वैशा शु १ रो ७ श्री ५ (!) करुणामय रथस बिज्याककुनु हनुमंतकिरं (२) कोहा मबिज्याक संति भति जक फतहिर ओ संति सार उथातसंतु उकुनु सह(३)स्राहुति यज्ञ याक दुनक्षा भगवति पाठ याकर सा हानं योपनि रस्तां चौथी (४) थुकु(न्हु) सुंथ थात थ्यनक सारा हर फेर न्हिने सारे इरे तओफस ओयाओ मसार (५) डातपोरया रुपति धोर २ फसं पुयक यन खासा चैत्यया चकुरी निचाकया (६) रुपौ फसं स्यंकर नओF (वा)कोठया भेरुया देओरस रुपौ पुयकर फसं पंचमीकुनु (७) गाडबाहार डार षष्ठीखुनु महापार कारस थात सप्तमी नुगरस हियक्य धुं(८)थ्य चोंवेंले बाम कुतिंओ जओ चाक पाषा सा निग्वलं लद्यात बहनीया घटी ४ जावेरे रु बाम्ह (९) कुति ओस्य लिपौ बाम्ह कुतिंओर जओस थसंपासे बंस जुत सुयातं छतां (५५:१) मजुओ नवमीकुनु ओरं बाह्मं पिया..गर्भसि हिर बाम्हं छोर गुप्वाचौ बि(२)र दिन यज्ञ यात पंचरक्षा पाठ यात ब्राम्हणजुपनिस्सं आदित्यहृदय पा(३)ठ यात दानपूजा बिर शांति यात दशमिकुनु रगन यात उजनं याओ जुरो (४) श्री ५ राजेन्द्र महाराजाया पर्याय थुगु दंया अक्षय ३ कुनु श्री ५ सुरेन्द्र बि(५)क्रम साह जुजुया म्हं २ रानि बिबाहा याक दिन ल्हुतिसं बिबाहा गो(६)र्षा राजाया पेपुस्ता नं याक महु महाउत्साह आनंद जुया ॥

सं ९६७ भाद्र शुक्ल चतु(७)र्थी सोमवारकुनु श्रीकरुणामय रथन कोकाया थास भालु ओर घ(८) टस छो केरा
चोनम्ह डाना स्यात मिसा छम्ह थ्वम्ह भारु चापापाषस तुपषं कयका स्याक जुरो

(५६:१) संवत् ९६८ मार्गशिर शुदि ओंकुवाहाहिलस मिसाम्ह खिचा छम्ह मिजंम्ह (२) खिचा निम्ह थ्व
स्वम्हयां खिचा गथि जिना चोन संध्याकालस लोकपनि जिम्ह (३) नियम्हस्यं स्वया चोन थथ्य जुओ धालगु न्यनां मदु
स्वयां मदु धका आश्चर्य्य चाया चोन ॥

(४) ने.सं. ८२४ थ्व दनं दोमाजुया देवल दयकल थ्व दनं राजकुलस चोकस लोहत चिड (५) लोहोखाता,
लुया हिति, लोहोदेवलचा, लुदेव, चाखावाहारस छेस बाद्ररि (६) थ्वते दयकू जुरो ।

श्रयोऽस्तु सम्वत् ७८७ श्रावणमासे शुक्लश्रीश्रीनिवास मल्ल (७) प्रभु थाकुरया निमित्तन थोकोन्हु
श्रीश्री जयश्रीमहाविहारटोरण थां जोधाजुसन (८) प्रीति याड दोयकं तया सुवर्ण रचित थ्वो बाल
बियाव कायदो ।

२. ग्रन्थया प्रतिलिपि